

elkkwartaal

uitgegeven door de Evangelisch-Lutherse synode | jaargang 16, nr. 1 | maart 2016

Lutheronderzoeksplaats: Luther breed op de kaart
Marjory Slagtand over luthers Suriname
Luther en de Joden, heikel punt in nieuw licht

Elkkwartaal verschijnt vier keer per jaar en wordt gratis toegezonden aan degenen die ingeschreven staan in het register van Evangelisch-Lutherse leden in de Protestantse Kerk in Nederland. Overname van artikelen en foto's is toegestaan, mits vermeld wordt uit welk nummer van Elkkwartaal deze afkomstig zijn en met vermelding van auteur en/of fotograaf.

Redactie

Alma Evenhuis (hoofdredacteur)
Ingeborg Kriegsman (hoofdredacteur)
Klaas Touwen (voorzitter)
Rien Sprong (secretaris)
Martje van der Heijden
Chris Eekel

Redactieadres:

Redactie Elkkwartaal
p/a Lingedijk 207, 4163 LK Oosterwijk
redactie.elkkwartaal@gmail.com

Kopij volgend nummer

Inleveren voor 17 mei bij
redactie.elkkwartaal@gmail.com

Giften

U kunt Elkkwartaal financieel steunen via NL36INGB0002203600 t.n.v. PKN inzake Elkkwartaal o.v.v. gift Elkkwartaal. De Protestantse Kerk heeft een ANBI-status.

Adreswijzigingen of klachten over bezorging

Als u lid bent van een evangelisch-lutherse gemeente: bij uw kerkenraad.
Als u alleen bent ingeschreven in het landelijke lutherse ledenbestand óf als u geen lutheraan bent: Abonnementen-administratie Dienstenorganisatie Protestantse Kerk in Nederland, Postbus 8504, 3503 RM Utrecht, e-mail: abonnementen@protestantsekerk.nl, telefoon (030) 880 18 80.

Website

Dit nummer en vorige nummers zijn te raadplegen op www.protestantsekerk.nl onder abonnementen.

Productie

Afdeling Communicatie en Fondsenwerving Protestantse Kerk in Nederland.

Grafische verzorging

Ladenius Communicatie (vormgeving),
De Groot Drukkerij (drukwerk).

Bij de voorplaat

Een piëta van lindehout, eind 15e eeuw, Franken. Museum op de Wartburg.
Foto: Ingeborg Kriegsman

“Herkent u dat...?” - zo begon ‘dominee’ Gremdaat (Paul Haenen) zijn vaak hilarische stukjes in cliché-dominees-jargon, waarin hij een soms schrijnende dagelijkseheid belichtte; herkenbaar, lachwekkend, maar met een weemoedige ondertoon. Hij eindigde stevast met spotlof aan zijn (denkbeeldige) vrouw die hem dan voorzag van een heerlijke stampot. Mét spekjes!

Toen Luther zijn Wittenburgse gemeente opriep tot geduld (1522), vroeg hij om herkenning via het gepredikte Woord. In acht preken bracht hij de gemeente terug tot de kern: rechtvaardiging door het geloof en niet door de ‘regels van de kerk’. Lees op pagina 6 waarom proponent René Visser, eerste winnaar van de VU-Luther Award, ingesteld door de Lutheronderzoeksplaats, zijn scriptie wijdde aan Luthers Invocatiepreken.

Hoe Luthers kun je zijn en blijven in een divers gemengde kerkelijke bevolking? Rien Sprong onderzocht de opties en mogelijkheden in Delft.

Zó herkenbaar zijn de woorden en regels van Willem Barnard (vaak op melodie van Frits Mehrstens) die Joop Boendermaker op pagina 12 beschrijft en citeert, dat ze bijna niet ‘gewoon’ te lezen zijn: je móet ze zingen! Doe dat dus maar.

Het meisje met de zwavelstokjes... Een aangrijpend sprookje van Hans Christian Andersen dat menigeeen (ooit) tot tranen toe beroerde. Dominee Mirella Klomp spreekt met passie over nieuwe Passiecomposities en verbindt *Little Match Girl Passion* met het lijdensverhaal van Jezus in ‘Opstanding en niet minder dan dat’.

Zalig Pasen.

Alma Evenhuis
Ingeborg Kriegsman

Inhoud

Meditatie: Opstanding en niet minder dan dat	3
Luthers in Suriname: andere context, zelfde uitdagingen	4
Luther onderzoeksplaats en Award	6
Luther en de Joden: heikel punt komt in hedendaags, nieuw licht	8
Als God spreekt...	9
Op Pad: Luthers Delft - over vriendschappen en vrijages	10
Een lied van uw verwondering. Zingen met Willem Barnard	12
Nederlandse Lutherse Vrouwenbond: minder leden, maar springlevend	14
Nepal, negen maanden later...	15
Alleluia! Staen en zitten	16
Wartaal	17
Theofanie, Epifaniën, Driekoningen, Drie Wijzen...	18
Lutherdecade - van Breda naar Amsterdam	19
Krskraskort	20
De stelling van... Hans Alma	22
Geneefs psalter	22
Officiële mededelingen	23
Van Augustanakerk naar Augustanahof: kwartiermakers gezocht	23
Eenakter: De Laatste avond	24
Jeugdmuziekdagen	24
Konninginnezing	24
Boek: Spirituele Pasen en Pinksteren	24

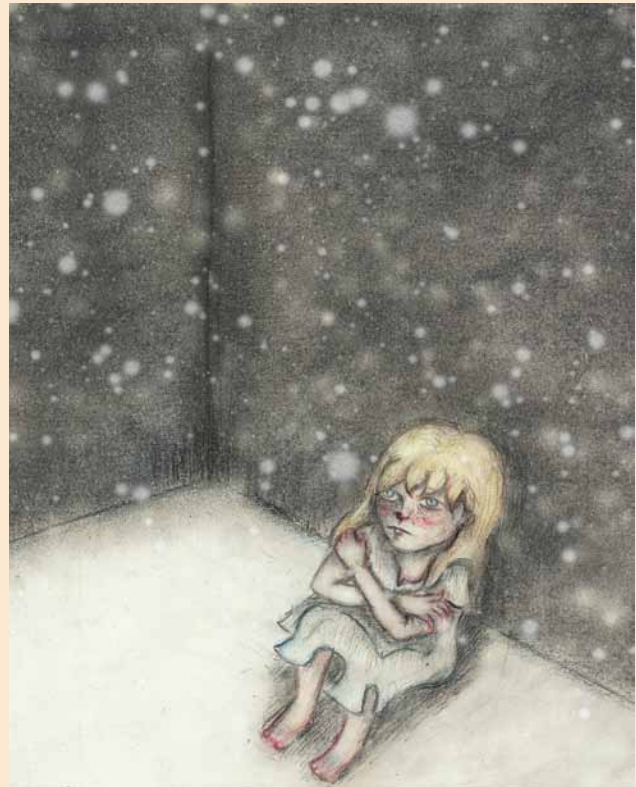
Meditatie

Opstanding en niet minder dan dat

In de veertigdagentijd die net achter ons ligt, woonde ik zoals ieder jaar verschillende muzikale Passie-uitvoeringen bij. Een enkele uitvoering van het lijdensverhaal had plaats in liturgische context, verreweg de meeste hadden de vorm van een concert. In het brede domein van onze cultuur gelden de regels van de kerk niet, of niet per se (daarom kun je op kerstmorgen zomaar een *Stabat Mater* op de radio horen), maar omdat de Passie voor veel mensen vanuit het oogpunt van onze cultuurgeschiedenis nu eenmaal wel bij Pasen hoort, verkopen de concertkaarten voor Passies nog altijd het beste in de veertigdagentijd. Concertzalen spelen in dit geval graag op safe.

Je kunt gerust zeggen dat de Passie leeft in dit land waar nog slechts een klein deel van de bevolking af en toe een kerk van binnen ziet. Je kunt ook gerust zeggen dat componisten de Passie herontdekt hebben. Die grote muzikale vorm, met wortels die reiken tot in de liturgie van de vroege kerk, heeft in deze tijd zeker nog iets te zeggen. Wát dan precies, dat verschilt van Passie tot Passie. Het lijdensverhaal van Jezus Christus wordt in nieuwe composities en performances geactualiseerd, bevraagd, becommentarieerd, soms ook bespot. Het verhaal wordt in stukken geknipt, thema's worden uitvergroot, details overdreven of van een geheel andere kant belicht dan in de geschiedenis doorgaans het geval was. Lijdensevangelien worden gecombineerd met hedendaagse romans, met oude sprookjes en andere verhalen die in de Westerse cultuur een plaats en geschiedenis hebben, met actuele oorlogsmisdaden en ander (wereld)leed. Sommigen vinden dat blasfemisch, voor mij is het essentieel. Buiten de muren van de kerk gaat het passieverhaal ongedachte verbindingen aan, klinkt het nieuw, fris, rauw en soms ook lelijk. Daardoor geloof ik als ik de concertzaal verlaat meestal meer (ook van zo'n Passie) dan voordat ik er binnenging. Misschien ben ik wel niet de enige.

Een van de mooiste nieuwe Passiecomposities is in mijn ogen (en oren) *Little Match Girl Passion* uit 2008. Componist David Lang combineert daarin het lijdensverhaal van Jezus met het bekende Deense sprookje van H.C. Andersen over het meisje met de zwavelstokjes. In de eerste maten vallen de woorden 'Come daughter' als sneeuwvlokken op een ijskoud klanktapijt. Het openingskoor van Bachs Matthäuspassion is niet ver weg. Je hoort het meisje bibberen. Naarmate het stuk vordert schuiven de beelden van de lijdende Christus en het van de kou stervende kind steeds verder over elkaar heen. Als érgens duidelijk wordt hoe Christus is met allen die in nood verkeren, dan wel hier. 'Hoe zielig het was voor Jezus' is een theologie van het lijden waar ik slecht mee uit de voeten kan. Dat overal waar mensen lijden Christus meelijdt, neem ik liever aan.

The Little Match Girl (Salvi Burton)

Dat je van pure opstanding kunt spreken wanneer een bootvluchteling onderkoeld en meer dood dan levend aanspoelt op een Grieks strand en daar door hulpverleners met foliedekens wordt opgevangen, geloof ik meteen. Deze hedendaagse Passie zegt me oude dingen op nieuwe wijze, indringender vaak dan de oude wijzen en woorden die ik kan dromen.

Menige moderne Passie die voor de concertzaal wordt geschreven eindigt niet met de dood, maar met de opstanding, met catharsis, redding, een nieuw(e vorm van) leven, licht. "De opstanding hoort helemaal niet in een Passie", riep een predikant laatst met grote stelligheid uit. Strikt genomen had hij gelijk. Concertbezoekers komen alleen meestal niet op Paasmorgen naar de kerk om te horen hoe het verhaal na de dood verder gaat. Hedendaagse componisten voelen het verlangen van mensen dat de dood het einde niet is, goed aan. En ze begrijpen kennelijk dat het in dit leven om niet minder dan opstanding gaat. Alleluia!

Mirella Klomp
predikant & senior onderzoeker en docent Praktische Theologie
aan de Protestantse Theologische Universiteit (Amsterdam)
www.pthu.nl/over_pthu/Medewerkers/m.c.m.klomp

Luthers in Suriname: andere context, zelfde uitdagingen

Op Hervormingsdag 2015 werd ik voorgesteld aan Marjory Slagtand, voorzitter van het kerkbestuur van de Evangelisch-Lutherse Kerk in Suriname. Na een kort gesprek besloten we elkaar opnieuw te ontmoeten om verder te spreken over het reilen en zeilen van de kerk in Suriname. Dat gebeurde.

Eind september 2015 reisde Marjory Slagtand af naar Europa op uitnodiging van de Lutherse Wereldfederatie (LWF). Samen met andere nieuwe kerkleiders en presidenten van synoden uit diverse landen kreeg ze in Genève en Wittenberg een introductie in het werk van de LWF en maakte ze kennis met kerkleiders uit verschillende culturen en contexten. Voor Marjory waren deze ontmoetingen inspirerend en bemoedigend omdat ze op deze manier de verbondenheid in Christus ervoer. Daarnaast leerde ze veel over de LWF en de organisaties waarmee ze samenwerkt, zoals de Wereldraad van Kerken, Act Alliance en de Human Rights-afdeling van de Verenigde Naties. In Wittenberg lag de nadruk meer op toerusting naar aanleiding van documenten die Luther schreef over visitatie (het bezoeken van gemeenten) en de viering van 500 jaar reformatie in samenwerking met andere kerken op lokaal niveau. Na afloop reisde ze door naar Nederland met de opdracht een specifiekere vormgeving van de relatie tussen lutherse kerken in Nederland en Suriname te bekijken. Voor haar persoonlijk was het een bijzondere ervaring om, 25 jaar na haar ordinatie, in Nederland weer mensen te ontmoeten met en bij wie ze studeerde. Hoewel de LWF predikanten stimuleert hun theologiestudie in de eigen regio te volgen, is ze dankbaar dat ze in de gelegenheid was om in Nederland te studeren en zo iets mee te krijgen van de Nederlandse lutherse sfeer in de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw. De rol en maatschappelijke betrokkenheid van de toenmalige kerken, zowel in de Nederlandse samenleving als elders in de wereld (koude oorlog, kernbepapening, het

Marjory Slagtand (foto: Ingeborg Kriegsman)

apartheidsregime in Zuid Afrika) maakten indruk op haar.

Verwantschap tussen lutherse kerken in Suriname en Nederland

De lutherse kerk in Suriname is 275 jaar geleden vanuit Amsterdam gesticht en stond lang bekend als de 'bakra kerkie', de blanke kerk van Nederlanders. Samen met de hervormde kerk is de lutherse kerk in Suriname van oorsprong geen volkskerk, zoals de rooms-katholieke kerk en de evangelische broedergemeente. Daarin kwam een kentering in 1974,

vlak voor de onafhankelijkheid.

In dat jaar werd dominee Gerrit Solinger als laatste predikant uitgezonden door Nederland. Tegelijk werd dominee Leo King als eerste Surinaamse predikant geordineerd. Vanaf dat moment zette de 'versurinamisering' van de kerk zich in. De kerk straalde gastvrijheid uit; men ging de boer op met: 'we hebben aandacht voor je, je maakt deel uit van de gemeenschap'. Zo werd de lutherse kerk in Suriname een kerk voor iedereen - in alle lagen van de samenleving. Destijds was dit een praktisch ant-

Lutherse Kerk Paramaribo (foto: Hans Mudde)

woord op angst, vooroordeel en wantrouwen jegens 'de ander'.

Welke plek heeft de kerk nu in de Surinaamse samenleving?

“Het proces van verzelfstandiging van de lutherse kerk in Suriname liep parallel met het proces van staatkundige zelfstandigheid van het land”, vertelt ze. “Eén van de uitdagingen waar de kerk voor stond was te veranderen van een rijke 'elitaire' kerk naar een veelkleurige kerk voor alle lagen van de bevolking. Daarbij was de samenwerking binnen het Comité Christelijke Kerken (vergelijkbaar met de Nederlandse Raad van Kerken) van groot belang”. Het CCK is opgericht in de nasleep van de tweede wereldoorlog, waarbij de kerken zich committeerden samen op te trekken tegen het morele verval. Ze vervolgt: “Het veranderende politieke klimaat in de jaren tachtig versterkte angst en wantrouwen onder de bevolking, met als absoluut dieptepunt de decembermoorden in 1982. Dit was nieuw binnen de Surinaamse cultuur en samenleving. Want na de afschaffing van de slavernij, gevolgd door de komst van contractarbeiders raakte men juist vertrouwd met een diversiteit aan mensen. Ondanks het politieke verdeel-en-heerssysteem werd verdraagzaamheid onderdeel van de volkscultuur. En toch - door toenemende angst, armoede en intimidatie (medio jaren tachtig) werd op het geloofsvlak een fundamentalistische tegenstroom zichtbaar, waarbij het 'wij' van ons volk verschoof naar een 'wij en zij'. Dat maakte de samenhang in de kleine, vreedzame Surinaamse samenleving kwetsbaar.”

Wat is dan die angst?

Marjory ziet angst, in destructieve zin, als tegenhanger van liefde. “Angst doet een mens innerlijk verkrampen waardoor een terugtrekkende beweging ontstaat in relatie tot de ander. Zo verliezen we respect, wat kan leiden tot blijvende uitsluiting van die ander, zoals - helaas - de geschiedenis ons regelmatig voorhoudt.”

Ze ziet het als een opdracht voor de kerk om de angst binnen een samenleving niet weg te moffelen maar juist te ontmaskeren. Door in gesprek te gaan met de ander, het te benoemen. In de media wordt ons voorgeschoteld dat de wereld maakbaar is. Vanuit dat beeld overschatten we onszelf. De kerk heeft toegang tot een leefruimte waar de mens, met en in gebrokenheid, een plek heeft zonder gezichtsverlies.

Ik moet denken aan de situatie in Nederland. Het onzekere economische klimaat, de vluchtelingenproblematiek en hoe we ons daartoe verhouden: liggen daar overeenkomsten?

Marjory: “In de voormalige Oostbloklanden heerste de dictatuur van het communisme. In Zuid-Afrika was er het apartheidsregime. Er is verandering gekomen omdat, naast de politieke sancties, mensen durfden blijven dromen, geloven en hun stem geven - geïnspireerd door het Evangelie. Dat gebeurde op wereldschaal, maar gebeurt ook in kleinere verbanden. Durven wij ook onze stem te verbinden aan de roep voor eerlijke, rechtvaardige verhoudingen tussen mensen waarbij eerbied en respect voor het leven telt? Of hebben we weer een crisis nodig om als mens(heid) verder te komen? Luther werd in eerste instantie ook

gedreven door angst, met zijn vraag hoe hij rechtvaardig voor God kon staan. Vanuit dat punt ontdekte hij de bevrijdende boodschap van rechtvaardiging door het geloof. Het overwinnen van de angst als tegenhanger van liefde, is van alle tijden.

Wat hebben we, als kleine kerk, nog in te brengen?

Dat is een vraag waarin we elkaar, Suriname en Nederland, kunnen vinden. Marjory citeert Lucas 24, het verhaal van de Emmaüsgangers. De wandelaars keken niet verder dan hun zorgen, en dan komt Jezus erbij en zet hun verhaal in groter perspectief van Gods trouwe betrokkenheid op ons leven. “Hoe klein wij ons soms ook voelen, blijf voor ogen houden dat we door de doop in Christus deel zijn van een groter geheel.”

500 jaar Reformatie: wat is die lutherse identiteit?

Marjory Slagtand merkt op dat deze vraag niet alleen Nederland of Suriname betreft; wereldwijd houdt de lutherse kerk zich hiermee bezig. Geloven is lang niet overal meer vanzelfsprekend maar vraagt om heroriëntatie op het Evangelie in deze tijd; in de hoorbaarheid, zichtbaarheid en voelbaarheid van het menselijk bestaan. Ze studeerde ook bij professor Joop Boendermaker. “Hij zei ooit, in een college liturgie, dat lutheranen lichtvoetig door het leven gaan, op het ritme van de liturgie. Open en vertrouwend. Meebewegen en je niet afsluiten van de ander als het tegen zit.”

Rien Sprong

Luther onderzoeksplaats en Award

Vernoemd naar twee grote Amsterdamse Lutheronderzoekers werd in 2011 de W.J. Kooiman-J.P. Boendermaker Lutheronderzoeksplaats ingesteld door de faculteit der Godgeleerdheid van de Vrije Universiteit. In Nederland is dit nu de enige onderzoeksplaats, geheel gericht op Luther en zijn theologie. De naamgevers W.J. Kooiman en J.P. Boendermaker liepen halverwege de vorige eeuw al voorop in hun aanpak bij het centraal stellen van Luthers teksten, met name de niet-academische geschriften zoals de preken en tafelgesprekken.

Deze lijn wordt verder ontwikkeld en getoonzet door Sabine Hiebsch, die de Lutheronderzoeksplaats bezet. Bestudering van Luthers geschriften en bronnen die van belang waren voor ontstaan en ontwikkeling van zijn theologie en de doorwerking daarvan in de Lage Landen vormen de rode draad. Praktisch betekent dat het vertalen van haar onderzoeksresultaten voor een breed publiek: door lezingen, artikelen, presentaties en cursussen met oog op versterking van de bekendheid met Luthers theologie en de lutherse traditie in Nederland. En het daarin stimuleren van theologiestudenten aan wie ze doceert; zo werd op haar initiatief de VU-Luther Award ingesteld.

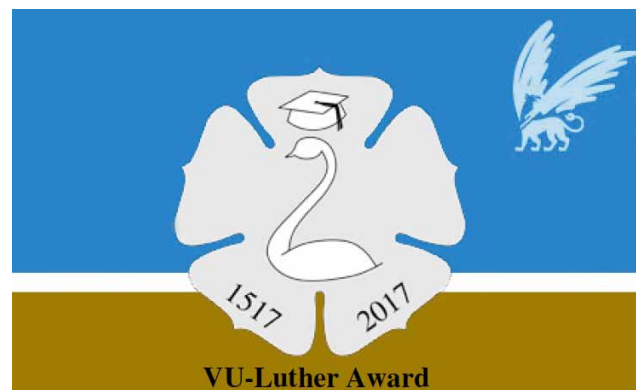
Luther moet breed op de kaart

“Het belang van deze Lutheronderzoeksplaats is groot”, zegt Sabine Hiebsch, “niet alleen omdat het de enige in Nederland is, maar ook om het bijzondere van de ontstaansgeschiedenis van het Nederlandse lutheranisme die buiten de lutherse kring in Nederland en zeker in het buitenland nog veel te onbekend is. De setting binnen de Vrije Universiteit maakt dit in breder perspectief mogelijk dan alleen binnen PKN-verband”. Al sinds 2004 geeft ze leiding aan een interkerkelijke Lutherstudiegroep, heterogeen samengesteld uit onderzoekers, promovendi, predikanten en studenten én niet-lutheranen uit diverse richtingen. Met bijvoorbeeld actuele aandacht voor Luthers ambtsopvatting en de dynamiek en eenheid tussen predikant en gemeente. Anders dan soms in de algemene PKN-visie is die nooit statisch, maar steeds in beweging. Dat maakt Luthers ideeën vruchtbaar, ook voor de kerk van nu.

Internationale samenwerking

Als religieuze minderheid tegenover de grotere publieke gereformeerde kerk en te midden van andere religieuze minderheden hebben de Hollandse lutheranen dankzij goede contacten met Duitsland en Scandinavië in de 17^e eeuw, toch een prominente positie verworven. “Verbazend”, vindt Hiebsch, “hoe bijna onbekend dit is, als ik op internationale conferenties erover spreek”. Voor haar onderzoeksprojecten werkt ze daarom nauw samen met Luther- en reformatieonderzoekers in Duitsland, Scandinavië en de Verenigde Staten, landen met een van oudsher sterke vertegenwoordiging van de lutherse theologie en traditie, en werkt ze mee aan andere internationale projecten. Dichterbij huis initieerde zij de VU-Luther Award, ter

versterking van Luther-aandacht bij universitaire theologie-studenten; óók de Belgische, ter onderstreping dat Antwerpen de bakermat van het Nederlands lutheranisme was in de 16^e eeuw. Hiebsch: “Lutheranen die daar toen hun weg moesten vinden onder een niet-lutherse overheid waren van essentieel belang voor een succesvol begin van lutherse gemeenten in Nederland”.

Dialogo met gereformeerde tradities ...

Binnen de Protestantse Kerk in Nederland is kennis van zowel de lutherse als de gereformeerde traditie onmisbaar, aldus Hiebsch. Het ‘protestants’ in die naam drukt uit: staan in beide tradities, zoals ook blijkt uit de verbondenheid met de lutherse en gereformeerde belijdenisgeschriften. Als eerste reformator stond Luther in de 16e eeuw aan het begin van meerdere Europese reformaties. “Om Luther én de hervormers na hem te begrijpen, is kennis over die verhoudingen essentieel”, benadrukt Sabine Hiebsch. Ook daarvoor participeert ze in verschillende onderzoeksgroepen op het gebied van de reformatie.

... en meer lutherse inbreng

Daar waar potentie is, zoekt en stimuleert ze een lutherse inbreng. Bijvoorbeeld als ze voorgaat in (lutherse) gemeenten. Ook zet ze het landelijk luthers belang voor theologie en kerk in bij samenwerkingsprojecten met collega's uit zowel hervormde als gereformeerde disciplines. Zoals een Luther-Calvijnstudiegroep, waarin teksten over Luther en Calvijn over hetzelfde thema worden gelezen; de opzet van een Summerschool in Kampen (juli 2016) in het kader van Refo500 over religieuze diversiteit in de

René Visser ontvangt de VU-Luther Award van dr. Sabine Hiebsch (foto: Sjaak Verboom)

VU-Luther Award

Aandacht voor Luthers theologie met nadruk op het blijvend belang van Luther als gesprekspartner in actuele theologische, religieuze en maatschappelijke kwesties: dat is het doel van de VU-Luther Award, ingesteld vanuit de W. J. Kooiman-J. P. Boendermaker Lutheronderzoeksplaats, op initiatief van dr. Sabine Hiebsch. Deze prijs is bedoeld voor studenten die hun bachelor- of masterscriptie, of een scriptie in het kader van een Honours Programme, schrijven aan een Belgische of Nederlandse universiteit. Centraal in die scriptie moet staan: Luther en zijn theologie, de doorwerking daarvan in de Lage Landen en het religieuze leven van de lutherse gemeenschappen. Een stevige kerkhistorische benadering geldt als pré; een combinatie met andere vakgebieden in de benadering van deze thema's wordt aangemoedigd. De prijs, waaraan een geldbedrag van € 1517,- is verbonden, werd in december 2015 voor het eerst uitgereikt. Inzendingen worden beoordeeld door de jury bestaande uit: prof. dr. Wim François (Katholieke Universiteit Leuven); prof. dr. Hans-Martin Kirn (Protestantse Theologische Universiteit Groningen) en dr. Sabine Hiebsch, voorzitter (Vrije Universiteit Amsterdam).

vroeg-moderne Nederlanden en met haar bijdragen aan de Reformatiebijbel over lutherse kernthema's als 'sola scriptura', 'sola fide' en Luthers bijbelvertaling.

Het werk vanuit de onderzoeksplaats werpt vrucht af, zo is haar verheugde conclusie. Steeds meer ervaart ze hoe academische en kerkelijke contacten elkaar in positieve zin overlappen, hoe de aanvraag voor haar lezingen over specifieke Luther-onderwerpen toeneemt en hoe studenten met verrast enthousiasme reageren 'goh, is dat ook Luther?' Zorg is er ook, bijvoorbeeld over het voortbestaan van de Lutheronderzoeksplaats als aan het eind van dit jaar de financiering stopt. De Evangelisch-Lutherse Synode sponsort de onderzoeksplaats en nam deze op in haar Beleidsplan 2013-2017. Maar meer dan ooit zal het voortbestaan daarvan afhangen van fundamentele versterking van het huidige, actieve netwerk, het werven van nieuwe sponsors en verspreiding van 'de boodschap' die eraan bijdraagt de lutherse traditie op de godsdienstige kaart te houden. Tot behoud en langdurige continuïteit van dát wat er nu is.

Alma Evenhuis

Luthers Invocatiepreken*

Met zijn VU Honours Programme scriptie 'De acht Invocatiepreken' won René Visser, inmiddels masterstudent aan de PThU, de eerste VU-Luther Award. Op 16 december houdt hij zijn gehoor voor wat hem zo boeide in dit onderwerp en wat hij daarin ontdekte. Hij begint met het moment dat Luther uit de kerk was gezet en zat ondergedoken op de Wartburg. Ondertussen werd het in Wittenberg erg onrustig toen de dan heersende radicale vleugel al te enthousiaste veranderingen wilde doorvoeren. Bezorgd over dat tumult in 'zijn' stad keerde Luther terug van de Wartburg, met gevaar voor eigen leven, om de rust te herstellen. Hoe? Met acht preken! Daarmee bracht hij elke dag, van zondag tot zondag, zijn gemeente terug tot de kern: rechtvaardiging door het geloof waaruit liefde en geduld moeten volgen. "Dapper", noemt Visser dat, "Luther houdt rekening met de zwakkere maar gaat niet meteen op de rem staan (bijvoorbeeld omwille van de keurvorst). Hij wijst zijn gemeente erop haar vrijheid goed te gebruiken in het tégengaan van iets dat alleen maar wordt opgelegd maar waar men nog niet is overtuigd, ook als dat geduld vraagt: 'ik heb toch ook met geduld naar jullie gehandeld?' Degenen die denken dat ze sterk zijn, mogen niets opleggen aan de zwakkeren. De kern van Luthers spreken is het gepredikte woord, handelend in liefde naar de ander. Pas als die ander door God zelf net zo overtuigd is van zijn vrijheid als gerechtvaardigd mens als jij, dan komt de verandering vanzelf. De overtuiging van het hart is een centraal begrip in Luthers geloofservaring".

Voor zijn scriptie begon René Visser met het lezen van de acht preken in oud-Duits. Een taaie klus, maar het bracht hem terug naar de bron. "Door het woord-voor-woord ontcijferen ging ik echt begrijpen wat Luther bedoelde. Deze preken zijn er en staan in feite voor het begin van de reformatie". Na het bestuderen van veel secundaire literatuur, besloot hij zich te richten op de preken zelf, waarbij blijkt dat het gesproken Woord blijvende waarde heeft. "Mooi daarbij is, dat Luther knappe retorica verbindt aan theologische zeggingskracht. Zo brengt hij geloof over aan anderen", aldus Visser. De jury beloofde zijn 'zelfstandig werken met bronteksten, het goed poneren en beantwoorden van duidelijke onderzoeksvragen en een stringente toegepaste duidelijke methodologie' met de VU-Luther Award.

René Visser, opgegroeid in een hervormd predikantengezin, gaat in het kader van zijn predikantenopleiding al regelmatig voor in erediensten. In zijn preken speelt Luther zeker mee, zowel historisch als theologisch. Of en hoe hij verder gaat in het Lutheronderzoek weet hij nog niet. "Eerst afstuderen, maar Luther blijft spannend".

* naar: de eerste preek op zondag Invocavit, 9 maart 1522 (Hij roept mij aan...Psalm 91:15)

Luther en de Joden

Heikel punt komt in hedendaags, nieuw licht

De 500^e verjaardag van de reformatie kan niet alleen maar feestelijk zijn, zo klonk het vorig jaar uit prominent Joodse kringen. En de Protestantse Kerk in Nederland zou excuses moeten aanbieden voor de onverteerbare kant van Maarten Luther, zo kopte Trouw (november 2015).

Bedaard reageerde synodepresident Trinetten Verhoeven met een genuanceerde samenvatting van de ontwikkelingen omtrent dit thema die al decennia langer lopen dan de huidige voorbereidingen naar 2017. Die sluiten aan bij een vernieuwende benadering. Zoals de geplande studiedag 'Kerken over Luther en de Joden' op 11 april.

Gezamenlijke erfenis

Al in 1983 waren er gesprekken tussen de lutherse en Joodse wereldgemeenschap. Dit leidde tot een gezamenlijke verklaring waarin de integriteit en waardigheid van elkaars geloofsgemeenschappen werd bevestigd. Ook werd daarbij de wederzijdse verplichting genomen om iedere vorm van racisme en religieuze vooroordelen te bestrijden en volle geloofsvrijheid te bevorderen. In dit verband onderstreept Verhoeven de conclusie van toen dat Joden en lutheranen met de profeten van Israël een gezamenlijke erfenis delen. "Deze inspireert ons om aan een wereld te werken waarin geen oorlog meer dreigt, armoede en hongersnood niet meer bestaan en geweld en vooroordelen worden overwonnen. Dat", zo beklemtoont ze, "komt heel dicht bij de intentie van onze kerkorde waar onze kerk geroepen is vorm te geven aan haar onopgeefbare verbondenheid met het volk Israël."

Studiemiddag 'Kerken over Luther en Joden'

Maandag 11 april, 13.30-16.30 uur
Protestants Landelijk Diensten-
centrum, Joseph Haydnlaan 2a,
Utrecht

Kosten: € 7,50

Meer informatie en opgave:
kerkenisrael@protestantsekerk.nl

Schrift als geheel

Het eeuwige 'gesteggel' over Luthers onverteerbare kant kan eindeloos doorgaan, maar niet om steeds weer in een patstelling te raken. Verhoeven: "Nee, en je bent er ook niet door te zeggen dat antisemitisme wortels heeft in een lange Europese geschiedenis; evenmin kom je er met een simpele afwijzing van Luthers gedachtegoed. Daarom was de lutherse kerk in Nederland één van de oprichters van de Lutherische Europäische Kommission für Kirche und Judentum (LEKKJ). In deze commissie (met 25 Europese lutherse kerken) was de viering van 2017 - inclusief het duistere verleden - al in 2011 aan de orde. Met positieve nadruk op de eenheid van het Oude en Nieuwe Testament, en de kennisnoodzaak van de Joodse exegese." Ooit zei Luther dat de nieuwe kerk geen verwijzing naar zijn naam zou moeten dragen omdat wij volgers van het evangelie zijn en niet van een mens. "Lutheranen hebben anno nu nog meer de verplichting zich te verhouden tot hun geschiedenis dan anderen die deze geschiedenis delen."

Op weg naar constructief contact

Andreas Wöhle (predikant ELG Amsterdam, lid van de Protestantse Raad Kerk & Israël): "Natuurlijk is er een breuk ontstaan door Luthers openbaar spreken in zijn tijd en nog meer door zijn uitlatingen die later in andere contexten werden geciteerd en ideologisch misbruikt - dat verdwijnt niet zomaar. Maar het is belangrijk dit ook in helder historisch perspectief te zetten en dwarsverbanden te leggen. Trouwens, excuus bieden is helemaal niet zo positief; de vertaling van het Latijnse *excusare* is: zich onder verontschuldiging aan de zaak (causa) onttrekken..."

"Het feest van straks moet hierdoor niet worden bedorven, maar je kunt niet vieren zonder iets te zeggen."

Daarom besloot de generale synode, in overleg met de lutherse synode, een studiedag te organiseren met als thema 'Kerken over Luther en de Joden' en 'het Nederlands protestantisme en de Joden'. Daarin zal het verleden niet veronachtzaamd worden, maar zal er volle aandacht zijn voor de officiële statements en documenten rond dit thema. "Daar hebben we altijd achter gestaan en doen dat nu ook", zegt Andreas Wöhle. "We gaan niets nieuws zeggen, maar staan erbij stil hoe dit heeft kunnen gebeuren én dat dit nooit weer mag gebeuren." Dr. Bart Wallet (onderzoekcoördinator moderne religieuze geschiedenis aan de Vrije Universiteit) zal met inachtneming van de historische lijnen ingaan op de visie van het protestantisme als geheel ten aanzien van Joden. Om uit te komen bij: wat hebben Joden en christenen (nu) met elkaar gemeen en hoe kunnen ze samen verder? In dat kader zullen ook de orthodoxe rabbijn Raphael Evers en liberale rabbijn Menno ten Brink met een bijdrage en suggestie komen.

"En dan", zo hoopt Wöhle, "kan een constructief contact vorm krijgen. Niet als losse groeperingen, maar als mensen onder elkaar waarbij het er niet meer om gaat te beschuldigen maar te werken aan een gezamenlijke opdracht, waarin we elkaar bewust nodig hebben in gedeelde verantwoording en aandacht voor onder meer het sociale stelsel, armoede, vluchtelingen. Daarmee hebben we vandaag te maken."

Alma Evenhuis

Als God spreekt...

De diesrede van de PThU werd eind vorig jaar uitgesproken door Markus Matthias, hoogleraar Lutherana. Zijn onderwerp: *Als God spreekt ... Maarten Luther over theologie als grammatica*. Dat gaat over begrijpend lezen en taalbegrip, en levert een boeiend gesprek op.

Markus Matthias heeft voor dit onderwerp gekozen vanwege zijn onderzoek naar het gebruik van het woord (en het begrip van) grammatica door Luther. Grammatica was voor Luther heel belangrijk om de teksten die hij las goed te kunnen begrijpen. De grammatica leverde voor hem de enige betrouwbare maatstaf op wat een tekst zegt of kan zeggen en wat niet.

“Er kan geen groter schade voor alle kunsten toegebracht worden, dan als de jeugd niet wordt geoefend in de grammatica. Die moet tijdens de hele week geleerd worden.”

Een uitspraak van Luther die ook vandaag nog zeer actueel is. Er wordt veel geschreven over de ‘saaigheid’ van taalonderwijs en grammatica, met als gevolg weinig goede taalbeheersing. Maar juist de grammatica is nodig om een taal goed te kunnen beheersen en te begrijpen. Grammatica omvat voor Luther een begrip van de woorden, hun connotaties en de logische structuur van een taal.

Luther had het uiteraard over de Bijbelse grammatica. Hoe goed wordt de Bijbel gelezen en hoe goed ‘verstaan’ wij wat er wordt gezegd door God?

Ook tijdens de opleiding tot predikant is er volgens Matthias te weinig tijd en aandacht om echt goed te lezen.

Om de teksten uit de bijbel, maar ook andere teksten uit het verleden, grondig te bestuderen.

Gerechtigheid is wat God ons geeft

Matthias benutte de diesrede om duidelijk te maken dat Luther ‘anders’ is dan degenen die na hem kwamen. Hij wilde tijdens de diesrede uitdragen dat Luther wellicht een andere aanpak, een andere inzet en andere opvattingen over theologie heeft dan Calvijn en vele anderen, ook Lutheranen.

Markus Matthias (foto: PThU)

Calvijn, Zwingli en Melanchthon pakken de theologie meer humanistisch aan, waardoor een historische afstand ontstaat ten opzichte van de bron; de Bijbel wordt een bron van leerstellingen. Terwijl Luther juist kijkt naar de (historische) bijzonderheid van de concrete taal waarin God hem aansprak. In die zin was Luther niet zomaar een voorloper, hij dacht anders. Dat ‘anders’ uit zich voor een groot deel in zijn kennis en onderzoek van met name het Hebreeuws. Luther was een van de eersten die de Hebreeuwse teksten grondig bestudeerde, omdat God in deze taal heeft gesproken. Hij kwam tot het besef dat God door middel van deze taal tot ons spreekt. In vergelijking met de voor Luther beschikbare hulpmiddelen wordt ook in de huidige opleiding volgens Matthias te weinig aandacht besteed aan het Hebreeuws. “Wij beseffen de historische afstand tot de tekst, geschreven 2000 jaar geleden. Wij moeten de tekst altijd actualiseren, op de hoogte van onze tijd brengen. Luther zegt: je moet naar de tekst luisteren en dan zul je bijna de stem van God kunnen horen”, aldus Matthias.

Bij moderne vertalingen verlies je steeds een stukje van de oorspronkelijke tekst. Het idee daarbij is dat de mensen het niet meer begrijpen en dan moet het

makkelijker worden gemaakt. Daarmee ontstaat taalverlies en inhoudsverlies. Matthias pleit ervoor dat de mensen meer worden opgeleid, waardoor ze toegang hebben tot de meer oorspronkelijke teksten van de bijbel. Wij zouden onze taalvaardigheid moeten aanpassen aan de Bijbel, en niet de Bijbel en haar vertaling aan onze taalvaardigheid.

“Neem bijvoorbeeld het woord gerechtigheid of rechtvaardigheid. Dat kent iedereen. Maar wat Luther tegenkwam, was dat het woord gerechtigheid een andere betekenis heeft dan wat wij denken, gerechtigheid is wat God ons geeft.”

God spreekt

Luther heeft nooit een dogmatisch leerboek geschreven. Hij bleef de bijbel lezen en liet de bijbel spreken, en heeft altijd geprobeerd uit te leggen wat er met de teksten werd bedoeld. Hij bleef studeren in de bijbel en kon daarmee nooit klaar zijn, omdat God altijd via de bijbel praat met de mensen.

Matthias heeft met zijn rede de bijzondere benadering van de bijbel door Luther willen benadrukken. “Het lijkt erop dat wij meer over de bijbel heersen, dan dat wij haar dienaar zijn”, aldus Matthias. “Een andere benadering van de bijbel zou zijn dat wij ons proberen voor te stellen dat wanneer wij de bijbel lezen, God iets tegen ons zegt.”

Ingeborg Kriegsman

De volledige diesrede:

<http://www.pthu.nl/actueel/nieuwsn-14662/diesrede-van-prof.-dr.-markus-matthias>

Op Pad: Luthers Delft - over vriendschappen en vrijages

Wanneer ik het Noordeinde in Delft zie, moet ik altijd glimlachen. Boven de grachtengevels steekt de lutherse torenspits parmantig boven de daken uit, terwijl op de achtergrond de robuuste toren van de Oude Kerk vervaarlijk overheelt. Een eigenwijs torentje met een klok die altijd vijf minuten achterloopt. Welkom in het kerkelijk landschap van de 'grachtengordel-oecumene' van Delft!

De Oude Delft en het Noordeinde, de oudste waterlopen door Delft, herbergen naast de lutheranen op steenworp-afstand ook oud-katholieken, doopsgezinden, remonstranten en vrijzinnig hervormden. Allemaal wat kleinere kerken met een eigen karakter. Kerken die zelfstandig slechts mondjesmaat activiteiten kunnen organiseren maar in gezamenlijkheid een breed scala aanbieden waar mensen uit alle gezindten elkaar ontmoeten en uitwisseling plaatsvindt.

Wederzijdse inbreng

De contacten met de oud-katholieken zijn al jaren geleden op een toevallige wijze ontstaan. Een echtpaar, de één luthers en de ander oud-katholiek, is in beide kerken actief. Van het een kwam het ander en inmiddels zingt een aantal lutheranen in de cantonij van de oud-katholieke kerk. De samenwerking is organisch gegroeid en wordt gevoed door de behoefte aan een verzorgde liturgie in de kerken. Samenwerking die vooral ontstond omdat het leuk is wat met elkaar te doen, niet omdat het moet. Inmiddels zijn er verschillende diensten die gezamenlijk gevierd worden. De lutheranen zijn aangeschoven bij de paaswake en de kerstnachtdienst; omgekeerd schuiven de oud-katholieken aan bij de paasvieringen. Zo brengt ieder de eigen rijkdom van de liturgische traditie in, en wordt het wiel niet opnieuw uitgevonden.

De samenwerking ging verder naar de andere kleine kerken aan de 'grachtengordel' van Delft. Voor dominee Taco Smit is dit iets principiëels: "aansluiten bij elkaar en niet alleen maar je eigen ding in eigen kring blijven doen. De

samenwerking is als een goede burenerelatie. Niet met de bedoeling om te gaan samenwonen, wel om onderlinge bijstand te kunnen bieden."

Verschillen zijn er ook

Maar hoeveel er ook gemeenschappelijk is en hoe boeiend ook het kennismaken en leren van elkaars traditie, er zijn ook verschillen die je niet zomaar wegpoetst. Neem de beleving van het avondmaal en eucharistie: waar de oud-katholieken zich telkens weer buigen voor het mysterie staan lutheranen juist met opgeheven hoofd in de rechtvaardiging. Beide belevingen hebben hun waarde, maar juist die verschillen bieden ook verscheidene plekken om je thuis te voelen. Door de verschillen word je ook meer gedwongen om na te denken over waar je voor staat. Dick van Loenen, synodelid, is lid van een werkgroep die een brochure voorbereidt over de lutherse identiteit. "Langzaam wordt duidelijk waar je voor gaat en waar je niet over wil marchanderen. Zo besef je dat het soms beter is een innige vriendschap te onderhouden dan met elkaar in het huwelijk te treden."

Klinkt het luthers geluid door?

Luthers Delft wordt (nog) niet geplaagd door financiële zorgen die de gemeente in zwaar weer kunnen brengen. Door verhuurinkomsten en veel vrijwilligerswerk kan de gemeente de broek ophouden. Is er dan wel noodzaak om samen te werken? "Jazeker", zegt Taco Smit, "ook al ben je financieel gezond, de gemeenschap moet ook toekomstbestendig blijven." Hoewel het kerkgebouw in trek is voor trouwdiensten en andere sfeervolle

bijeenkomsten, lijkt de rol van het kerkgebouw als centrale ontmoetingsplek voor de eredienst langzaam maar zeker terrein te verliezen. Taco Smit ziet kansen om de gemeenteleden verbonden te houden in kleine huiskringen. Lutheranen zijn inmiddels gewend om in klein verband te functioneren. En kleine herkenbare clubjes kunnen waardevol zijn in grotere, meer anonieme verbanden. Uiteindelijk dringt de vraag zich op: wat willen we nu eigenlijk? Delft wil 'het luthers geluid laten blijven klinken'. Maar hoe doe je dat als dat geluid wel wat klein wordt? Er zijn gesprekken geweest met de Haagse lutheranen met wie het 405 jaar geleden allemaal begonnen is. Daaruit voortkomend waren er gezamenlijke diensten en ontmoetingen, maar daar blijft het nu bij. Bij de totstandkoming van de Protestantse Gemeente in Delft bleven de lutheranen wat aan de zijlijn omdat de hervormden en gereformeerden de handen vol hadden aan elkaar om nieuwe wegen te vinden. De grachtengordel-oecumene is een gelijkwaardig samenwerkingsverband, maar voor een volwaardig gemeentelven met pastoraat voor iedereen wordt toch weer verder gekeken. Inmiddels zijn de eerste gesprekken gestart met de Hofkerk, een protestantse wijkgemeente, en wordt nauwere samenwerking onderzocht.

Aandacht voor levensheiliging

Kleinschaligheid als kracht, dat is waar de Delftse lutheranen voor willen gaan. En dan is er veel mogelijk. Zowel in de grachtengordel-oecumene, als in de toenadering tot de protestantse Hofkerk. Keuze voor de ene

Lutherse kerk Delft (foto: Rien Sprong)

samenwerking zal gevolgen hebben voor de andere. Dat is een lastige keuze. En waar komt het lutherse geluid het beste tot zijn recht? Het lutherse geluid... Wat dat is blijft een cruciale, vaak moeilijk te beantwoorden vraag. Dick van Loenen noemt de lutherse insteek die van de vrije, blijde mens. Lutheranen schrikken niet zo van grote woorden, hoewel de opvattingen daarover niet altijd even concreet zijn. Dat is een risico in een tijd waarin behoefte is aan een duidelijke moraal. De islam heeft haar vijf zuilen en in orthodoxere en evangelicale kerken klinkt vaak een duidelijke boodschap. Moeten wij misschien ook wat meer die kant op om mensen in een onzekere tijd aan te spreken? Of moeten we juist die andere pool blijven innemen? Taco Smit voelt meer voor aandacht voor de levensheiliging. Lutheranen blijven vaak stilstaan bij de gerechtvaardigde zondaar. Maar hoe dan

verder? Wat betekent het concreet hoe je je leven met de ander inricht? Daar mag best wel wat meer aandacht voor komen. En dan niet te moraliserend.

Wat gaat Delft in 2017 van de lutheranen merken?

Nu al nemen de lutheranen het voortouw in het organiseren van de grote gezamenlijke viering in de Nieuwe Kerk. Een viering waar letterlijk en figuurlijk muziek in zit.

En ondertussen, in 25 kringavonden 'In 25 Stappen naar het Reformatiejaar 2017' wordt het leven en werk van Luther en de betekenis voor onze tijd op de kaart gezet. Binnen de grachten-oecumene van Delft hebben de lutheranen een mooie plek waar ze gehoord worden. Nu nog op zoek naar de manier om in heel protestants Delft een herkenbaar luthers geluid te blijven.

Rien Sprong

Wie bij het slaan van het lutherse klokje op de klok van de Oude Kerk kijkt, ziet dat het inmiddels al vijf minuten later is. Gaan de lutheranen niet met de tijd mee? In de 18^e eeuw vertrokken de trekschuiten naar Den Haag bij het slaan van het kerkklokje. Om ervoor te zorgen dat niemand de boot hoefde te missen, liet men de klok met opzet vijf minuten achterlopen. Toen men het uurwerk bij de restauratie begin deze eeuw na 170 jaar weer aan de praat kreeg, liep de klok opnieuw vijf minuten achter. Zo bleef het lutherse klokje een klokje van respijt.

Een lied van uw verwondering

Zingen met Willem Barnard

Eindelijk dan ook in deze serie aandacht voor Willem Barnard. Waarom nu pas? Omdat niet zomaar iets is te schrijven over iemand met wie wij zoveel deelden. Ook is er de twijfel of ik in een paar regels deze rijke bron van poëzie, deze zoeker in alle Schriften, dat hele leven vol taal en zang recht kan doen. Maar met deze schat van inspiratie spreekt en zingt hij voor en met ons via al die regels vol geheimen, waarin je steeds meer ontdekt naarmate je ze vaker zingt!

Willem Barnard werd geboren op 15 augustus 1920 in Rotterdam, als zoon van een herenkapper. Zijn vader, die hij verloor in 1940, was nooit uit zijn gedachten. Het ronde, zangerige Rotterdams was de taal van zijn jeugd en die beheerste hij perfect, soms nog goed te horen als het gezellig werd met lotgenoten

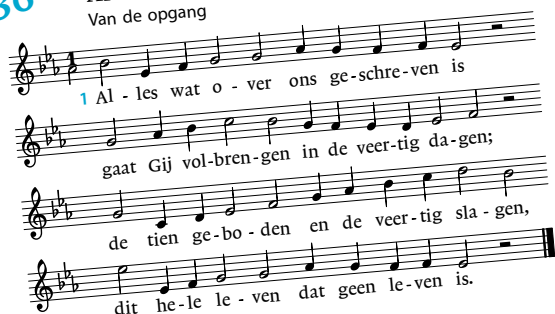
als 'onze' C. Michael de Vries (ook Rotterdammer) en Tom Naastepad. Na het gymnasium, toen al een dichter onder het pseudoniem Guillaume van der Graft, studeerde hij eerst letterkunde in Leiden. Na de - ook voor hem - zware oorlogsjaren die zoveel omwoelden en opriepen ging hij theologie studeren, om dichter bij de grote geheimen van

het bestaan te komen. Lukte dat? Niet door de studie op zich; wel door zijn concentratie op de poëtische kracht van de Bijbelboeken, Tora, Profeten, Psalmen, Brieven, Evangeliën. Het Hebreeuws fascineerde hem; die taal - waar woorden en daden samenvallen - opende zijn ogen, oren én zangstem voor het uitzeggen en -zingen

536

Alles wat over ons geschreven is

Van de opgang

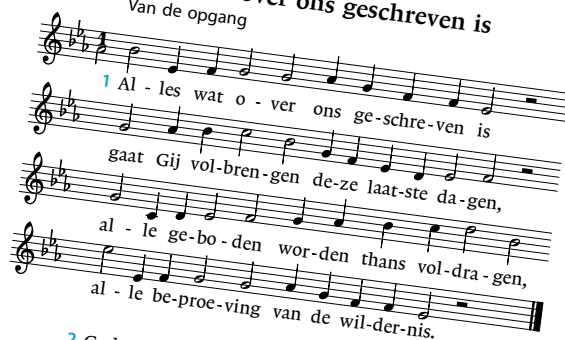
- 2 De schepping die voor ons gesloten was ontsluit Gij weer, Gij opent onze ogen. O zoon van David, wees met ons bewogen, het vuur van bloed en ziel brandde tot as.
- 3 Maar, Heer, de haard van uw aanwezigheid zal in ons hart een vreugdevuur ontsteken; Gij waart met ons, Gij zult ons niet ontbreken, Gij hogepriester in der eeuwigheid.
- 4 Gij onderhoudt de vlam van ons bestaan. Aan U, o Heer, ontleent het brood zijn leven. Ons is een loflied in de mond gegeven, sinds Gij de weg van 't offer zijt gegaan.

tekst Willem Barnard
melodie Frits Mehrrens

556

Alles wat over ons geschreven is

Van de opgang

- 2 Gods schepping die voor ons gesloten bleef ontsluit Gij weer, Gij opent onze harten, die zoon van David zijt en man van smarte, koning der Joden die de dood verdroef.
- 3 Jezus, de haard van uw aanwezigheid zal in ons hart een vreugdevuur ontsteken. Gij gaat vooraan, Gij zult ons niet ontbreken, Gij hogepriester in der eeuwigheid.
- 4 Gij onderhoudt de vlam van ons bestaan, aan U, o Heer, ontleent het brood zijn leven, ons is een lofzang in de mond gegeven, sinds Gij de weg van 't offer zijt gegaan.
- 5 Dit is uw opgang naar Jeruzalem waar Gij uw vrede stelt voor onze ogen, vrede aan allen die uw naam verhogen: heden hosanna, morgen kruisig Hem!

tekst Willem Barnard
melodie Frits Mehrrens

van alles wat ongelofelijk én de grond is van ons mens-zijn. Geen wonder, dat hij direct werd betrokken bij de hervertaling van de psalmen in de kring die allengs ook zoveel zou gaan betekenen voor het kerklied in ons land.

Wonderlijke dinsdagavonden

In 1956 werd hij door de Van der Leeuwstichting naar Engeland gezonden om vooral het Religious Drama (theater) dat daar toen tot bloei kwam, te bestuderen. Maar van veel groter belang was voor hem het contact met die Anglicanen die de viering van het Avondmaal, de 'Eucharist' vernieuwden en weer naar het hart van de zondag brachten. Dat miste hij in onze kerk en zo kwam het tot, wat hij noemde, de 'Nocturnen': dinsdagavonddiensten in de Maranathakerk in Amsterdam (1957), die van grote betekenis werden voor de liturgie-vernieuwing van de jaren vijftig, parallel met wat in ons midden gebeurde via het gezangboek en de liturgie van 1955. Die kende hij óók.

De Nocturnen kenmerkten zich door drie grote zaken: ze volgden het klassieke leesrooster; er ontstonden nieuwe liederen die daarmee instemden - ook dankzij cantor Frits Mehrtens! - en in elke dienst werd het Avondmaal gevierd. Naar Willems bewerking van het klassieke missaal, heel sterk van taal, die de viering tot een echte eucharistie, dankzegging maakte. Wat daar begon werkte door in alle liturgie-vernieuwing van de jaren daarna, waarin veel gebeurde zoals elke voorganger of gemeente kon merken. Alleen al dat het Avondmaal nu vaker in zoveel gemeenten van allerlei aard en op de kerkelijke feesten wordt gevierd, is daaraan te danken. Dat geldt ook voor een groot aantal liederen die meezingen met het karakter en leesrooster van de zondag, of het feest.

Meezingen met de zondag

Rondom Pasen en in de weken daarvoor is er al een rijke oogst. Het begin van de veertig dagen kan bij mij niet zonder Lied 172 *Een mens te zijn op aarde*. Elk woord telt, elke regel is veelzeggend.

Maar dan ook die wonderlijke, unieke tweeling, Lied 536 en 556 *Alles wat over ons geschreven is*; twee liederen die gelijk lijken, maar leg ze naast elkaar en je ziet meteen de wezenlijke verschillen. Het eerste helemaal aan

het begin van de veertig dagen ziet hoe de Messias voor ons zijn lange, zware weg gaat *om alles te volbrengen*. In het tweede lied, voor Palmzondag, wordt dat de *beproeving van de wildernis*. De *David* in vers 2 van het eerste lied wordt in het tweede lied *koning der Joden die de dood verdreef*. Een en al Bijbelse theologie en paascatechese in een paar regels. En dan die zo belangrijke toevoeging van een vijfde vers in het tweede lied:

Dit is uw opgang naar Jeruzalem waar gij uw vrede stelt voor onze ogen, vrede aan allen die uw naam verhogen: heden hosanna, morgen kruisig Hem! Zing die laatste regels, met nadruk op allen, want daarin zit het geheim van die ene wezenlijke regel: hier wordt het *Vader vergeef het hun, want zij weten niet wat zij doen* helemaal waar, de vrede geldt alleen hun daar, Joden en Romeinen, én de wereld én ook ons allen. Passie en Pasen ineen!

Dat dan te zingen op de meesterlijke melodie van Frits Mehrtens, die steeds 'breder' wordt en in de laatste regel het hele octaaf van hoog tot laag omspannt. In zeldzame eenheid beeldt de melodie uit wat het lied uitroept.

Kruispasen

Dan 'Klein Pasen', middenin die veertig dagen, zondag Laetare, Lied 546 *Wees blijde nu, in 't midden van het lijden* (nog niet in Liedboek 1973) en daarnaast Lied 547 *Met de boom des levens*, allang zo geliefd en veel gezongen met dat zo sterke kyrie-refrein van de Vlaamse componist Ignace de Sutter. Dit lied wordt ook veel en graag gezongen in de Duitse taalgebieden in de vertaling van Jürgen Henkys. Eigenlijk is het dan al helemaal Pasen, Kruispasen! Maar... er is ook een prachtig lied (591) voor stille zaterdag, vooral dat laatste vers:

De vrijdag is voorbij, de sabbat is vervuld. O dageraad, een ochtend zonder schuld. Na dit lied, om ook in de Paasnacht te zingen, staat daarvoor nóg een lied ter beschikking: Willems bewerking van dat verrassende loflied op alles, uit de mond van de drie jongens daar in Babels vuuroven, uit die tweede lijn-boeken, de apocriefen, toegevoegd aan Daniel 3 en vanouds opgenomen in de liturgie van de paasnacht! Lied 154a, alweer op een juichende melodie van Frits Mehrtens.

Paasmorgen

En dan voluit een paasmorgenlied, niet voor niets op de wijs van psalm 81. Lied 645 *Zingt ten hemel toe*, ik citeer de laatste strofen:

Pasen is de dag, dat de dove lippen van het stomme graf Hem, het woord van God, uit de zwarte dood in het leven riepen.

Daarom, zing Hem toe! Hij is onze Heiland.

Word zijn lof niet moe! God is opgestaan om de hand te slaan aan de oude vijand.

Elke regel is raak; pak het erbij, lees en herlees het hele lied en steeds opnieuw wordt het weer Pasen, tegen alle twijfel en ongeloof in. Zing het in jezelf en zing het samen, het zegent je.

Net als die twee mooie paasverzen 6 en 7 uit dat sterke Lied 767, met als ondertitel *Ternauwernood*, vol verwantschap aan psalm 85 en met als climax in de laatste regels: *een koning als een korenaar*. Pasen samengevat in vier woorden!

Bij dat alles vieren wij de Maaltijd; Lied 384 zingt daarvan met oog op de toekomst en tegelijk ook al op ons heden, immers: *De toekomst van de Heer is daar* in Lied 767, want de toekomst is begonnen te midden van alles, dat is Pasen. Zoals ook doorklinkt in Lied 384, vers 6 en 7:

De bruiloft is gekomen, de tafel aangericht, vergeten zijn de dromen, gedaan is het gericht.

En wat is ons geboden aan deze blanke dis?

Die zelf het brood der broden, de wijn der ranken is.

En daarna

Voor ná Pasen schreef Barnard het zo geliefde *De aarde is vervuld van goedertierenheid* (Lied 650) en voor Jubilate (Lied 652 en 659) en voor Cantate (Lied 655). Over die liederen is zoveel meer te vertellen, evenals over zijn beeldende verwijzingen in zoveel lied en naar het Avondmaal in zoveel lied en poëzie.

Daarom, volgende keer opnieuw het woord aan taalkunstenaar, theoloog en dichter-zanger Willem Barnard. Gezegend zijn gedachtenis.

Joop Boendermaker

Nederlandse Lutherse Vrouwenbond

Minder leden, maar springlevend

De Nederlandse Lutherse Vrouwenbond (NLVB) viert dit jaar haar zestigjarig bestaan. "Als enige nog bestaande lutherse bond", verzochtte een droefgeestige lutheraan onlangs. Droevig is het NLVB-bestuur allerminst, zoals blijkt uit de recente bestuursvergadering waar een volle agenda de middag bepaalt, gelardeerd met vrolijke herinneringen en kwinkslagen over-en-weer.

Voorafgaand aan hun vergadering vertellen de bestuursleden afwisselend over hun Bond, weliswaar kleiner, maar nog steeds 'alive & kicking'. De sfeer zit er goed in. Het huidige NLVB-bestuur, negen vrouwen uit diverse lutherse geleerden, bepaalt het beleid, belegt beleids-, contact- en ontmoetingsdagen en organiseert (landelijke) activiteiten die open staan voor iedereen: man, vrouw, jong, oud, luthers en niet-luthers, wat óók geldt voor het lidmaatschap.

Hulpverlening en actievoeren

Het begon met Zeeuwse lutherse vrouwen die bij de watersnoodramp van 1953 de handen stevig uit de mouwen staken bij de toen in allerijl opererende andere hulptroepen. Hulpverlening vanuit de kerk was niet nieuw, maar er was behoefte aan een overkoepelende organisatie die diverse kerkelijke vrouwenclubs bij-

VACATURE

Het bestuur van de NLVB zoekt een nieuwe secretaris, als opvolger van Coby Aartsen die haar functie na twaalf jaar neerlegt. De nieuwe secretaris gaat deel uitmaken van een enthousiast, harmonieus en geïnspireerd bestuur. Het werk bestaat uit verslaglegging van de bestuursvergaderingen (5 x per jaar) en de jaarvergadering; verzorging van de correspondentie en algemene PR; rondzending van notulen en agenda. Belangstelling? Neem dan contact op met Coby Aartsen, die van harte bereid is je in te werken. c.aartsenkraaypoel@telfort.nl of 0575-515396.

Het NLVB-bestuur, v.l.n.r.: Marlies Schulz (voorzitter); Erika Hillebrand (oud-lid, adviseur); Coby Aartsen (secretaris); Margreet van Dijk (lid); Helena Axler (penningmeester); Dorica Selde (lid); Fia Tempelaar (lid, redactie De Brief); Sara de Weerd (lid); Elizabeth Huxdorff (lid, webmaster). Midden: Katharina von Bora, echtgenote van Maarten Luther. (foto: Alma Evenhuis)

een kon brengen en coördineren. Zo ontstond in 1956 de Nederlandse Lutherse Vrouwenbond. Gebaseerd op een maatschappijkritische houding; vanuit die grondgedachte werden later, onder meer, de Dwaze Moedersmarsen gesteund en werd actie gevoerd tegen vrouwenhandel, kinderprostitutie en ander onrecht. En de mannen? Die hadden (in die tijd) hun eigen clubs, waarin ze onderwerpen van divers gewicht behandelden. In de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw werd een vrouw, als ze al buitenshuis werkte, ontslagen bij haar huwelijk; dat ze zich aansloot bij een organisatie was evenmin gebruikelijk. Het NLVB-bestuur coördineerde landelijk contact tussen vrouwen met ontmoetings- en themadagen en activiteiten. In de onderlinge ontmoeting en gesprek herkenden vrouwen zich ook persoonlijk. In het rijpende vrouwvriendelijke klimaat van de jaren zeventig, kreeg

de NLVB verder voet aan de grond en nam het ledenaantal toe.

In die 'ene wereld'

Als zelfstandig functionerend orgaan committeert de NLVB zich met het internationale vrouwen netwerk WICAS (Women in Church and Society), de LWF, andere PKN-vrouwenorganisaties; oud-katholieke en lutherse gemeenten. In die verschillende organisaties zit steeds een afgevaardigd NLVB-bestuurslid. Nog steeds initieert de Bond regionale ondersteuning van lutherse vrouwen uit het hele land, nu gecoördineerd door de Haagse vrouwengroep waar bij de ontmoetingsdagen in steeds

NLVB-ACTIVITEITEN 2016

Voor meer informatie en links naar andere vrouwenorganisaties: www.nlvb.net

een andere lutherse gemeente worden georganiseerd.

In nauwe samenwerking met de Synodale Commissie en de werkgroep Luther Decade wordt sinds 2007 meegewerkt aan de Luther Decade, aan de hand van de LWF-thema's. Zo vormden de NLVB-bijdragen een belangrijk onderdeel van de werkboeken *Reformatie en Tolerantie* (2013) en *Reformatie en politiek* (2014), die naar alle gemeenten zijn gestuurd. Bij het jaarthema 2016 'Reformatie en de ene wereld' sluit de NLVB met overtuiging aan: als open organisatie staan wij volop in die 'ene wereld'.

Taak voor kerkenraden en lutherse besturen

Er zijn in Nederland bijna 11.000 lutheranen - meer dan de helft daarvan is vrouw, zo becijfert het bestuur, 150 daarvan zijn NLVB-lid, waarvan

sommigen niet meer in staat zijn naar de ontmoetingsdagen te komen.

Hoe bereiken we die én de nieuwe aanwas? Het alomtgewaardeerde periodiek *De Brief* heeft een stimulerend effect. Maar dat is niet genoeg, een groter bereik vraagt ook meer tamtam. Lutherse besturen zouden vaker moeten ingaan, met een afvaardiging, op uitnodigingen. "En", stelt secretaris Coby Aartsen, "vooral kerkenraden kunnen meer doen met de informatie die we hen sturen. Als bijvoorbeeld elke kerkenraad één contactpersoon aanwijst die informatie te verspreiden en actief om te zetten heb je al snel een landelijk lopend informatiepad."

Natuurlijk is ook dit bestuur bezorgd over de toekomst, maar steeds weer borrelen nieuwe ideeën en creatieve ingevingen boven, zowel van bestuursleden als leden uit het land.

VRIEND OF LID WORDEN

Steun het werk en voortbestaan van de NLVB door vriend te worden, met een jaarlijkse (vrijwillige) bijdrage naar: NL29INGB0001139733, t.n.v. penningmeester NLVB. Of, beter nog, word lid voor € 17,50 per jaar en ontvang tevens *De Brief*, het veelzijdige kwartaal-bulletin van de NLVB. Aanmelden: c.aartsenkraaypoel@telfort.nl

Wat betreft het voortbestaan NLVB: aan dit bestuur zal het niet liggen, een beetje meer gemeenteprik uit het land kan geen kwaad...

Alma Evenhuis

Nepal, negen maanden later...

Negen maanden geleden werd de wereld opgeschrikt door beelden uit Nepal, die de gevolgen van twee enorme aardbevingen lieten zien, op 25 april en op 12 mei. 600.000 huizen en gebouwen werden verwoest, heel veel mensen werden ineens dakloos. Veel mensen en organisaties hebben geld gedoneerd voor de wederopbouw na deze vreselijke gebeurtenis. Het departement voor World Service (DWS) was als één van de eersten ter plaatse en heeft in die negen maanden meegewerkt aan de wederopbouw van de delen van het land die het hardst getroffen waren. DWS heeft niet alleen huizen gebouwd en geld gedoneerd aan families om te overleven, maar ook is een project opgezet om de hoognodige psychosociale hulp te bieden aan de slachtoffers van de aardbeving. Dankzij onder andere uw hulp hebben zij dit kunnen bereiken. Op de foto's kunt u zien waar het gedoneerde geld terecht is gekomen. Met dank aan de Lutherse Wereld Federatie die deze prachtige foto's beschikbaar heeft gesteld. Voor meer informatie kunt u terecht op www.lutheranworld.org

Daan Leker

- 1 Projectcoördinator Nibha Shrestha van LWF Nepal overhandigt dekens aan overlevenden van de aardbeving (foto: LWF/C. Kästner)
- 2 Krishna Kumari, een overlevende van de aardbeving in het dorp Ghusel in haar tijdelijke onderkomen (foto: LWF/Lucia de Vries)
- 3 Een scholier concentreert zich op zijn tekening tijdens een psychosociale sessie in het dorp Ghusel (foto: LWF/Lucia de Vries)
- 4 LWF-medewerkers bereiden noodpakketten met 'Ready to Eat' voedsel voor de slachtoffers van de aardbeving (foto: LWF/Laxman Niroula)

Christus Pantocrator in the apsis van de kathedraal van Cefalù, Sicilië

Alleluia!

Staan en zitten

Sommige delen van de liturgie maken wij mee met ogen en oren op steeltjes, *stante pede*, op staande voet. Wij staan bij de verkondiging (= voorlezing) van het evangelie, bij het bidden van de geloofsbelijdenis en bij het eucharistisch gebed. Maar door er de nadruk op te leggen dat de gemeente gaat staan, zou de indruk kunnen worden gewekt dat staan de uitzondering is en zitten het uitgangspunt. Alsof wij in de kerk gezeten burgers zijn geworden. Dat is natuurlijk niet waar. Op een schaal van tweeduizend jaar christendom is het nog niet zo lang geleden dat banken en stoelen hun intrede deden. Daarvóór stonden we.

De rollen zijn nu omgekeerd: een predikant stáát in haar gemeente. De benaming 'preekstoel' echter weet er nog van dat de predikant zat. Een *cathedra* (katheder) is een zetel, een spreekgestoelte. In de vroege kerk drongen men om de bisschop heen, hij zat en preekte, zijn gehoor stond en luisterde. Dat is ook de situatie zoals die in de evangeliën wordt geschetst. Jezus zit op de voorplecht van de boot en geeft onderricht, zijn gehoor staat aan de oever. Jezus zit op de berg, de menigte staat te luisteren tot hij hun opdracht geeft om in het groene gras te gaan zitten en zij wonderbaar gespijzigd worden. Staan is dus de liturgische basishouding. Alleen wie staat kan een buiging maken, knielen, ter communie komen of gaan zitten.

Tegengestelde lichaamstaal

Wij maakten het ons ondertussen gemakkelijk. De harde banken kregen paardenharen kussens of zijn ingeruild voor stoelen met bekleding. Wij staan enkel nog bij het evangelie. Dat kan misverstanden oproepen. In voorbije eeuwen is de kerk op zondagochtend het Oude Testament kwijtgeraakt, dat werd door de weeks gelezen. Op zondag volstond men met epistel en evangelie. Inmiddels is de oudtestamentische lezing weer in ere hersteld, maar laat men tegenwoordig soms de brieven achterwege. In dat geval zijn er nog steeds slechts twee lezingen. Wie dan bij het evangelie gaat staan, spreekt met zijn lichaamstaal een tegenstelling uit tussen Oude en Nieuwe Testament. Dat kan nooit de bedoeling zijn. Bij

die eerdere praktijk met twee lezingen: van epistel en evangelie, deed die onzalige tegenstelling tussen 'oud' en 'nieuw' zich niet voor.

In een volwaardige viering, als de tafel van Gods Woord rijker wordt aangericht, kan van een dergelijk misverstand geen sprake meer zijn:

Oude Testament
Antwoordpsalm
Epistel
Alleluia
Evangelie
Zondagslied
Preek

Alleluia in de praktijk

Als de lector het epistel heeft gelezen, roept de voorganger: "Evangelie van onze Heer Jezus Christus naar de

beschrijving van Lucas.” Dat is de *clue* waarop de gemeente gaat staan. Het alleluia wordt ingezet, waarvoor het nieuwe Liedboek vele mogelijkheden biedt (117b, 270c, 338). Daarop leest de voorganger het evangelie. Luther wees de afzonderlijke schriftlezingen verschillende reciteertonen toe. Ze werden niet voorgelezen maar voor-gezongen, maar dat terzijde. Laten we de praktijk nog eens nader bezien. In de vorige eeuw werd het lutherse zondagslied soms al na het alleluia ingezet. Dat was vreemd. Door alleluia en evangelie uit elkaar te halen, wordt gemakkelijk de indruk gewekt dat het alleluia bedoeld zou zijn als afsluiting van het epistel, zoals ook na het evangelie een acclamatie klinkt: “Hier eindigen de lezingen uit de Heilige Schrift” en de gemeente zingt: “Lof zij u, o Christus” (370d). Het alleluia echter, is geen afsluiting van het epistel maar een begroeting van het evangelie. Of beter gezegd: het is de jubelende lofprijzing om de verrijzenis van de Heer. Het is een

Paasroep: “Alleluia! Christus is verrezen! Hij is waarlijk verrezen! Alleluia!” Vandaar dat het alleluia vanouds vooral in de uitvaartliturgie zijn plaats heeft.

Een tweede naïviteit

Het christendom is geen schriftreligie. De Bijbel is slechts Woord van God, omdat zij de schriftelijke weerslag is van het Levende Woord. Ook de preek is Woord van God voor zover wij er een weerklank van het Levende Woord in kunnen horen. En het Sacrament is zichtbaar Woord, omdat het Levende Woord ons erin tegemoetkomt. Dat Levende Woord is Christus. Ja, de hele oecumene – enkele calvinistische uitzonderingen daargelaten – gaat staan bij het evangelie. Niet om het evangelie te bevoorrechten, maar om met ons hart bij de Heer te zijn: *Sursum corda!*

Natuurlijk weten wij heus wel dat de evangeliën geen documentaires zijn van wat zich daar en toen met Jezus heeft afgespeeld. Het zijn antieke biografieën. Dat houdt in dat ook

het evangelie behoort tot een genre met een voorliefde voor wonderen, genezingen en gods(on)mogelijkheden. Historisch gesproken stond Paulus er dichterbij. Het naïeve lezen hebben we wel afgeleerd op catechisatie of in het leerhuis.

Op zondagochtend echter, leren wij een tweede naïviteit zodat we met ons volle verstand toch het liturgisch spel kunnen meemaken. In de evangelie-lezingen komt Christus ter sprake. Hij wordt er sprekend ingevoerd. Wij horen zijn stem. Hij is het messiaanse leven in eigen persoon. Het is deze tweede naïviteit die de lieve christenheid op de been brengt in een onmiddellijkheid en gelijktijdigheid zoals ook Jezus’ leerlingen staan rondom hun Heer. ‘Vroeg in de morgen was hij weer in de tempel. Het hele volk kwam naar hem toe, hij ging zitten en gaf hun onderricht’ (Joh. 8,2). Het alleluia wil dat wáár hebben.

Klaas Touwen

elkwartaal

Identiteit: luthers?

In de vorige Wartaal ging het over de lutherse identiteit. Niemand kan ons eigenlijk precies vertellen wat dit inhoudt, maar moeten we er dan wel zuinig op zijn?

Iedereen, die mij goed kent, weet dat ik altijd hetzelfde antwoord geef: De lutherse kerk is een vrolijke, zingende kerk met een mooie muzikale liturgie. Met samen zingen beleef je meer je geloof, dan alleen met gesproken woorden uit de bijbel. Het is dan net, alsof je al een beetje in de hemel bent. Ik voel me vrij in mijn geloof. We zijn niet dogmatisch en iedereen is welkom bij het avondmaal. Ik vergelijk de lutherse kerk wel eens met carnaval. Met carnaval is iedereen verkleed. Je ziet dan niet of iemand in de plantsoendienst werkt of directeur is van een groot bedrijf. Er is dus geen hiërarchische structuur. Iedereen is gelijkwaardig en hoort erbij en zo is dat ook in de lutherse kerk. Je telt mee! Moeten we daar zuinig op zijn? Natuurlijk! In Zwolle ben ik één van de weinige ‘geboren’ lutheranen. Elke maand komen er bij ons nieuwe lutheranen bij, nadat ze zijn wezen kerkshoppen. Al deze mensen nemen hun eigen gewoonten en tradities mee uit hun vorige kerk en dat wringt

wel eens bij mij. Onze schitterende eeuwenoude kerkmuziek (Bach was ook luthers) willen we niet zomaar vervangen door handenklapopwekkingsliederen, om maar een voorbeeld te noemen. Of een nieuwe ouderling van dienst die de eredienst begint met: “Laten we stil worden voor God...” Er wordt binnen de ELG Zwolle soms al openlijk gesproken door ‘nieuwe lutheranen’ of we ons nog wel luthers moeten blijven noemen, omdat er nog zo weinig ‘echte’ lutheranen zijn... Dat doet mij erg pijn!

Wanneer vluchtelingen in een nieuw land komen, wordt van hen verwacht, dat ze inburgeren en zich aanpassen aan de wetten en regels van dat nieuwe land. De meesten willen dat maar al te graag! Zo is het met ‘nieuwe lutheranen’ ook, al zijn onze lutherse wetten en regels niet altijd zo helder. De lutherse identiteit moet je voelen, horen en ervaren met liefde, aandacht, warmte, geborgenheid, zorgzaamheid en fijne muziek. Wanneer je dat dan doorgeeft en uitstraalt, wordt de wereld vanzelf weer een beetje beter. Koester de lutherse identiteit!

Chris Eekel

Theophanie, Epifaniën, Driekoningen, Drie Wijzen...

6 januari. Barre Finse winter. In het holst van de nacht (zo lijkt het) om 7.00 uur vertrek ik van mijn 'zomerhuisje' naar het klooster Valamo, 800 jaar geleden gesticht in Karelië aan het Ladogameer.

Tijdens de Winteroorlog (1939/1940) tussen de Sovjetunie en Finland moesten de Finse monniken met medeneming van hun heilige ikonen vluchten, later konden ze niet meer terug. Het vóór de oorlog Finse gebied werd Russisch, het oude Valamoklooster deels verwoest (na de val van de Sovjetunie gelukkig weer gerestaureerd en nu ook bewoond). In Heinävesi in het oostelijk merengebied van Finland bouwden ze een nieuw bestaan op in wat nu 'Nieuw-Valamo' heet. In 1977 werd de huidige kerk ingewijd. Daar wordt vanmorgen 'Theophanie', de Verschijning van Christus aan de Wereld gevierd. Ons Epifaniën ofwel Driekoningenfeest, of bij de Russen: Feest van de drie Wijzen. Dit feest is voor de Orthodoxie zeker even belangrijk als het Geboortefeest: de drie Wijzen staan voor de Wereld, die Jezus, de Koning komen aanbidden. Dat is dus Zijn verschijning aan de wereld.

De dienst

In de Fins-orthodoxe Kerk wordt Fins gesproken. Al versta ik af en toe wat of herken ik bijvoorbeeld het Onze Vader, vraag me niet een weergave van de dienst te geven. Een impressie, meer niet. Zoals in alle orthodoxe kerken is alles prachtig: de verlichting met kaarsen, de rijk bewerkte iconostase, de vele ikonen elders in de kerk, de handgeweven tapijten, de kroonluchters en niet in de laatste plaats de stralend wit-brokaten en fijn-geborduurde liturgische gewaden van de priester en de monniken. De dienst duurt anderhalf uur en is in feite sober, bestaat alleen uit het op toon reciteren van Schriftgedeelten of gebeden, rituelen en gezongen liturgische gedeelten. Het grootste deel van de dienst speelt zich af achter de geopende deuren van de iconostase. De recitator is een reusachtige monnik, niet alleen qua

De zegening van het water (foto: Christien Mudde)

lengte, maar ook qua omvang. Er komt een zeer diepe sonore stem uit die enorme borstkas, zoals ik misschien wel nooit eerder hoorde. De aanwezigen bekruisigen zich vele malen, knielen een enkele maal met het voorhoofd op de granieten vloer. Bij de eucharistie vraagt de priester je naam, spreekt de bekende woorden uit en geeft op een zilveren lepel een klein stukje brood in warme rode wijn. Meer brood en warme wijn staat de gelovigen ter beschikking op een tafeltje. Dat doet goed.

Zegening

Daarna wordt een processie gevormd en gaan, de priester en de monniken, met het kruis en vaandels voorop, alle gelovigen onder klokgelui naar het Juojärvi, het meer waaraan het klooster ligt en dat één der mooiste meren van Finland is. Daar vindt de 'Zegening van het Water' plaats. In het hardbevoren en met enkele centimeters sneeuw bedekte ijs is een wak uitgezaagd. Uit dat uitgezaagde blok ijs is weer een kruis gezaagd (met een ijsdikte van circa 15 cm.),

dat aan één der zijden van het wak rechtop is gezet. Dan wordt de liturgie voortgezet en wordt het water gezegend en het uit de kerk meegebrachte kruis door de priester in het wak gedompeld (het ijs, dat onder je ogen bevroest moet daarbij alweer worden gebroken). In een zilveren bokaal en twee emmers wordt water geput en meege dragen met de processie terug de kerk in. Daar worden de gelovigen nog één voor één met het water besprenkeld en aldus gezegend en kan men het water ook drinken. Sommige gelovigen hebben een flesje meegebracht en nemen zo dit geheiligde water mee naar huis. Na ruim twee-en-een-half uur en de wel heel strenge kou (-28 °C) op het ijs wachtte in de refter een heerlijk warm buffet. Mijn neus was bijna bevroren, maar ook door de serene schoonheid van de Finse natuur, waar de laagstaande zon met een oranje gloed de sneeuw bescheen, was het een belevenis, die ik voor geen goud had willen missen.

Christien Mudde

Lutherdecade – van Breda naar Amsterdam

De Lutherdecade trekt kriskras door het land. Na Maastricht, Delft, Deventer, Utrecht en Groningen, was Breda in 2015 de halteplaats. Dit jaar is Amsterdam aan de beurt. Op weg naar 2017, naar Wittenberg. Van felle strijd tussen katholieken en lutheranen naar oecumenisch 'delen wat ons bezielt'.

Eind oktober werd de Lutherdag georganiseerd in de lutherse kerk in Breda. Een dag in het teken van Luther met als thema 'Bijbel en beeld'. Het morgengebed werd uitgesproken door dominee Marlies Schulz, waarna dr. Dick Akerboom een presentatie hield over 'De bijbel en het beeld in de Reformatie'. In de vroegchristelijke kerk en synagoge is het niet gebruikelijk beelden te maken van God en mensen. Hooguit is er een afbeelding van de Goede Herder. Pas na de Romeinse periode zijn God, Christus en mensen te zien op ikonen en de koperen slang van Mozes komt in beeld tijdens de Reformatie (Numeri 21:9, Johannes 3:14-15).

Akerboom laat diverse afbeeldingen zien van Cranach de Oudere en de Jongere, die beiden Luther en zijn vrouw Catharina veelvuldig hebben geschilderd. De afbeelding van *Der Weinberg des Herrn* toont de katholieken aan de ene kant en de lutheranen aan de andere. Het is uitgebeeld op het grafmonument van Paul Eber in de Marien- of Stadtkirche in Wittenberg. Uiteraard werd ook de afbeelding getoond van het altaarstuk dat Lucas de Jongere schilderde na de dood van zijn vader voor de Stadtkirche in Weimar. Daarop is te zien dat Luther onder de gekruisigde Christus staat, met naast zich de biddende Cranach. Bloed uit de flank van Christus' lichaam valt op het hoofd van de oude schilder – een belangrijk symbool van de reformatorische leer: de mens heeft geen bemiddeling via dure aflaten nodig om de goddelijke genade te kunnen ontvangen.

Weinberg des Herrn, Marien- of Stadtkirche Wittenberg

Breda

Marlies Schulz gaf uitleg over het bijzondere kerkgebouw van de lutherse kerk in Breda, een der oudste lutherse gemeenten in Nederland. In 2013 is het gebouw grondig gerestaureerd in een gezamenlijke activiteit van de protestantse gemeente. De lutherse gemeente is gefuseerd met de Protestantse Gemeente Breda. Om de lutherse pilaar in de kerkorde van de Protestantse Kerk plaatselijk in Breda te borgen is er een Commissie Lutherana ingesteld als adviesorgaan voor de Algemene Kerkenraad.

In de middag was het de beurt van dominee Perla Akerboom. Tijdens haar presentatie 'Luthers hier en daar' vertelde zij over de internationale contacten waarmee de Lutherstichting als Nederlandse tak van de Martin Luther Bund (Erlangen) zich bezighoudt. In het bijzonder noemde zij een veelkleurig opbouwproject in Engeland in de buurt van Manchester.

In twee workshops van Marlies Schulz en Dick Akerboom kon men kijken naar en met elkaar praten over 'De Opwekking van Lazarus', een bijbels kunstwerk van Vincent van Gogh. Ook kon men zich verbazen over de vaak bijtende spotprenten van wederzijds rooms-katholieken en lutheranen in de 16^e eeuw ten tijde van de reformatie-strijd. Luther als zevenkoppig monster en de paus als de grote antichrist.

Amsterdam

Die felle strijd is nu verleden tijd en tijdens de kerkenradendag van 5 maart in Amsterdam was dit zeker niet aan de orde. Het motto van de kerkenradendag was 'delen wat ons bezielt' en in de uitnodiging werden de kerkenraden opgeroepen een introducee mee te nemen, geen lutheraan, maar bij voorbeeld iemand uit de classis, een kerkenraadslid van een andere denominatie of een maatschappelijke partner. Zo werd deze dag een mooie mix met deelnemers uit verschillende windstreken en met verschillende achtergronden. Uiteraard stond deze dag in het teken van de Lutherdecade en werden kerkenraadsleden in de gelegenheid gesteld hun plannen voor de komende tijd toe te lichten en met elkaar te delen. Een uitgebreid verslag van deze dag wordt opgenomen in het volgende nummer van Elkkwartaal.

Ingeborg Kriegsman, met dank aan Sara de Weerd-Walakutty voor het verslag van de Lutherdag in Breda.

kriskraskort

WOERDEN. Op 7 en 8 november heeft het jaarlijkse gemeenteweekend van Woerden plaats gevonden in de herfstbossen van Huizen. Tijdens dit weekend wordt altijd veel gespeeld. Spel is niet zomaar tijdverdrijf, spelen geeft plezier, het brengt je in contact met andere mensen en het geeft je energie. Zo was er een spelcircuit met doe-opdrachten (met plantenspuit), er waren vragen over het kerkinterieur, er was een quiz, een avondboswandeling, een speurtocht, geo-cache en op zondag werd er een dienst gehouden in het kamphuis zelf, waarbij de liederen begeleid werden door fluiten. Heel intiem en ontroerend. Thema van dit weekend was: 'Op het spoor van...'

Gemeenteweekend Woerden (foto: Ariadne Rook)

Duitse adventsmiddag Groningen

GRONINGEN. Sinds 2007 organiseert de gemeente Groningen een adventsmiddag in het Duits. De Duitse cultuur kent eigen tradities en gewoonten rond advent. Jong en oud genoten van zelfgebakken koekjes, het zingen van adventsliederen en een verhaal. Ook werd er viool gespeeld en versierde men samen kerstballen.

GRONINGEN. Op zaterdag 9 januari was het jaarlijkse Brandenburgs Buffet. Dit is een bijeenkomst aan het begin van elk nieuw jaar waarvoor alle bij de ELG Groningen, Vrienden van de lutherse kerk en het Luthers Bach Ensemble betrokken instanties hun leden uitnodigen. Het buffet wordt traditioneel omlijst met muziek en een lezing. Om het betaalbaar te houden steeds in de vorm van een 'koekje van eigen deeg'. Ieder neemt zelf een eetbare bijdrage mee.

ELG HET GOOI. Sinds 30 december 2015 gaan de lutherse gemeenten Bussum en Hilversum samen verder als één gemeente: ELG Het Gooi. Hoogtepunt was de eerste gezamen-

lijke dienst op zondag 3 januari in Hilversum, met als thema: 'samen één'. De kerk zat vol met veel genodigden, waarbij de dienst werd geleid door drie predikanten. Na de dienst waren er toespraken met felicitaties. Bij de uitgang kreeg ieder een kaarsje met het opschrift 'samen één'. Dit was het miniatuur van een grote kaars met zwaan en opdruk, die op beide vierplekken (Hilversum en Bussum) tijdens de eredienst ontstoken zal worden, als teken van verbondenheid. Het kerkblad heeft ook een nieuwe naam gekregen: De Lutheraan.

AMSTERDAM. De diaconie ontwikkelde vorig jaar het plan om de Augustana-kerk een nieuwe diaconale bestemming te geven, in de vorm van een hof waar ouderen beschermd kunnen wonen en waar ook diaconale activiteiten voor de buurt plaats (blijven) vinden. De drie oorspronkelijke functies van de Augustana (kerk, maatschappelijk en wonen) blijven bewaard, maar krijgen een nieuwe invulling met als grondwoorden:

1. samen wonen, 2. omzien naar elkaar in hof en buurt, 3. gastvrijheid, 4. stilte en inspiratie.

De diaconie gaat dit invullen in nauwe samenwerking met het Luthers Brandpunt Amsterdam Stad, met als hoofdlocatie en primaire vierplek de Oude Lutherse Kerk aan het Spui, waarvan de Augustanageenschap deel uitmaakt.

Brandenburgs buffet (foto: Tymen Jan Bronda)

In de Augustanahof komen zestien (sociale) huurwoningen, verdeeld voor ouderen (tien), jongeren (vijf) en een gasthuis voor tijdelijke bewoning.

UTRECHT. In de lutherse Kerk van Utrecht konden kinderen en hun ouders, tijdens de Culturele Zondag 'Nieuwjaarsduik' op 10 januari, de kindervoorstelling Oe-Koek bezoeken.

Theater Tweekant speelde een prachtige voorstelling over hoe je als vogel in een vreemd nest geboren, helemaal jezelf mag zijn. De kerk zat helemaal vol, tot op het balkon! De kinderen waren muisstil en na afloop klonk een luid en lang applaus. De lutherse gemeente is blij met de voorstelling, omdat die qua vorm goed aansluit bij 'Kerk op Schoot'. Dit is een viering speciaal voor peuters en kleuters, waarbij aan de hand van prentenboeken, samen wordt gezongen en gebeden.

DEN HAAG. Van 2 tot 14 februari stond in de lutherse kerk van Den Haag de Vredeswand opgesteld. De Vredeswand bestaat uit 298 witte vredeshuisjes met de namen van de 298 slachtoffers van de ramp met de MH17. De Vredeswand vormt een roep om gerechtigheid en ontstond als protest tegen het uit de lucht schieten van 298 passagiers, waaronder 196 landgenoten.

De Vredeswand reist door Nederland met als doel iedereen de gelegenheid te geven de Wand te bezoeken, voor een moment van verstillings. Om aandacht te vragen voor de kwetsbaarheid van Vriendschap, Vrijheid en Vrede. Een ontmoetingsplek om mensen uit te nodigen in dialoog te gaan over een wereld in vrede.

Ieder kan een persoonlijke vredeswens achterlaten in een van de huisjes. Deze wensen worden één voor één aan de pootjes van duiven gewikkeld, die de boodschappen terugbrengen naar de duivenmelkers. Dan worden ze verzameld op één centrale locatie om ze uiteindelijk te bundelen in een boek als één grote vredeswens. Idealistisch maar concreet.

Meer info over dit rondreizend monument voor vriendschap, vrijheid en vrede: [facebook.nl/298vredeshuisjes](https://www.facebook.com/298vredeshuisjes)

Vredeswand Den Haag (foto: Rien Sprong)

APELDOORN. In navolging van de beroemde Tischreden (tafelgesprekken) die Maarten Luther voerde is in de lutherse kerk van Apeldoorn nu ook elke vierde zondag van de maand om 12.00 uur een Tischreden-dienst. Na een korte avondmaalsviering gaat men zittend aan tafel in gesprek met een inspirerende denker over de actualiteit van 'versleten' geloofsbegrippen en -waarheden. Bezoekers van de diensten kunnen vooraf vragen stellen (mondeling, schriftelijk, e-mail) die aan de orde zullen komen tijdens het gesprek. Er hebben voor dit jaar enkele spraakmakende sprekers toegezegd.

EINDHOVEN. In de ELG Eindhoven waren weer carrouseldiensten. Dat wil zeggen: de predikanten van de werkgemeenschap regio Eindhoven-Helmond gaan drie zondagen voor, in elkaars gemeente, met een overkoepelend thema. Dit jaar ging het over: 'vreemdeling zijn', ook een regelmatig terugkerend thema in de bijbel (vooral

het Oude Testament). Er werd gekeken vanuit drie perspectieven: Waar kom je vandaan? Hoe ervaar je dat nu? Waar ga je naartoe?

EDE. Meet en Eat: nodig een vluchteling uit bij u aan tafel. Dat kregen de lutheranen in Ede te horen. Kerken en verenigingen in Ede proberen de dagelijkse sleur van de vluchtelingen te doorbreken door ze uit te nodigen. Dit kan door samen te sporten, maar ook door samen te eten. Men kan zich opgeven voor een maaltijd thuis en haalt dan zelf de vluchteling of het gezin op bij de poort van de opvang.

Chris Eekel

Tips of andere leuke berichten, liefst met foto of illustratie? Stuur ze naar Chris Eekel, Rengersdiep 46, 8032 NL Zwolle of per mail: chris@eekel.nl

De stelling van...

Hans Alma

hoogleraar psychologie en zingeving aan
de Universiteit van Humanistiek Utrecht

Geloven is een verbeeldingsproces

Over godsdienst wordt vaak gepraat in termen van 'wat geloof je' of 'waar geloof je in'. Ik zie dat in mijn eigen vakgebied, de religiepsychologie. Mensen krijgen vragenlijsten voorgelegd, met uitspraken waarvan ze kunnen aangeven of ze het er meer of minder mee eens zijn. Voorbeelden van zulke uitspraken zijn: 'Ik geloof dat God me nooit zal laten vallen'; 'Ik weet dat God uiteindelijk zal doen wat het beste voor me is'. Wat 'meten' we precies als we mensen dergelijke uitspraken voorleggen? Geeft zo'n vragenlijst daadwerkelijk een beeld van iemands geloof? De manier waarop iemand zo'n vragenlijst invult, zegt ongetwijfeld iets over hoe hij of zij in het leven staat. Maar ik betwijfel of we zo zicht krijgen op wat geloof in iemands leven betekent. Om die vraag te beantwoorden, kunnen we beter spreken over *geloven* als werkwoord dat een proces aanduidt. Dat is niet statisch vast te leggen met een serie uitspraken, maar krijgt vorm in iemands doen en laten, spreken en zwijgen, zingen en bewegen.

Mensen kunnen denken en voelen, en ook geloven. Geloven gaat gepaard met denken en voelen, maar valt er niet mee samen. Geloven wordt gevoed door onze verbeeldingskracht: het vermogen om nieuwe mogelijkheden te zien in een bestaande situatie. Verbeelding is iets anders dan een vlucht uit de werkelijkheid; zij wortelt juist in een aandachtige waarneming van de huidige situatie, zodat daarin iets nieuws kan verschijnen. Kunstenaars zijn vaak aandachtige waarnemers, maar geven met hun verbeelding toch een heel eigen draai aan de waargenomen werkelijkheid. Verbeelding is niet voorbehouden aan kunstenaars; we gebruiken haar dagelijks. Dankzij onze verbeelding kunnen

we ons verplaatsen in het perspectief van anderen. Dat prikkelt vervolgens ons vermogen om op verschillende manieren naar een situatie te kijken. Zo ontdekken we steeds meer mogelijkheden. Het is dit vermogen dat we inzetten om alternatieve oplossingen te vinden bij het omgaan met problemen.

Wat heeft dit alles met christelijk geloven te maken? Geloof en verbeeldingskracht zijn niet per se religieus gekleurd, maar een religieuze traditie doet wel beroep op deze vermogens en stimuleert ze. Denk aan een Bijbelse parabel: die vraagt van ons op een nieuwe manier naar een vertrouwde situatie te kijken. Dan worden ook nieuwe handelingsmogelijkheden zichtbaar. Bijbelse taal vraagt voortdurend een verbeeldingsvolle manier van kijken naar onze bestaande werkelijkheid, waardoor iets nieuws - soms radicaal anders en vreemd - kan oplichten. Een mooier en rijker woord voor 'iets nieuws, anders en vreemds' is transcendentie. Bijbelse verhalen kunnen een verlangen naar transcendentie in ons wakker roepen. Geloven laat zich moeilijk in een vragenlijst vangen. Ook het wetenschappelijk begrijpen van geloven vraagt verbeeldingskracht.

Hans Alma

Reacties op deze stelling zijn welkom en worden in de volgende Elkkwartaal gepubliceerd! U kunt deze sturen naar redactie.elkkwartaal@gmail.com.

Geneefs Psalter

Onlangs verscheen de cd 'Het Geneefse Psalter gespeeld en gezongen', met daarop werken en improvisaties rond een aantal Psalmen van moderne Nederlandse componisten als Arie Keijzer, Reitze Smits, Folkert Grondsma en Dick Troost. De werken zijn uitgevoerd door organist Gerben Budding, m.m.v. solisten, gemeente en cantorij Canticum Amicorum. Dick Troost schreef voor deze cd nieuw repertoire, op de manier zoals men die al jaren kent in de Lutherse gemeente in Ede: met antifoon, meerstemmige zang voor cantorij en

gemeente en op de tekst geïnspireerde orgelverzen. De heel verschillende en soms verrassende bewerkingen voor orgel, cantorij, solisten én gemeente brengen de kracht en de actualiteit van de oude Psalmmelodieën en -woorden tot leven. In het boekje geeft Jan Neels - zelf aanwezig met een intrigerende compositie over Psalm 100 - een verhelderende uitleg en luistertips. De teksten zijn naar de berijming van 1967, met af en toe een vertaling volgens de Naardense Bijbel. De cd is verkrijgbaar via www.gerbenbudding.nl.

Officiële mededelingen

In dit nummer van Elkkwartaal wordt al veel geschreven over activiteiten waarbij de Synodale Commissie (SC) nauw betrokken is en waaraan ze de afgelopen maanden veel tijd besteedde. Zoals de kerkenradendag op 5 maart, voorbereidende activiteiten in 2017 en de studiedag Kerken over Luther/Joden op 11 april. Vandaar een korte aanvulling.

Gesprek met de commissie BILT

De commissie 'Bewaren en Inbrengen van de Lutherse Traditie' (BILT) vergaderde in 2015 over binnengekomen voorstellen. De SC heeft met de commissie BILT teruggekeken op dit jaar (getalsmatig, inhoudelijk en procesmatig) maar ook vooruit: bijvoorbeeld over het organiseren van een workshop ten behoeve van uitwisseling van ideeën over projecten waarmee kerkenraden daarna zelf aan de slag kunnen, al dan niet met hulp van een gemeente-adviseur. Tijdens de kerkenradendag spreken we hierover met de aanwezigen.

Synodeverkiezingen in 2017

Een goede voorbereiding is het halve werk. Naast het doornemen van het draaiboek dat het interim-bestuur hiervoor enkele jaren geleden opstelde, is de SC begonnen met de eerste voorbereidingen voor de nieuwe synodeverkiezingen, in samenwerking met het LRP-team. Ook hier geldt: als de ledenadministratie in de lokale gemeenten niet op orde is, is het lastig organiseren. We zullen de komende maanden met regelmaat op dit onderwerp terugkomen, zodat we het aantal teleurstellingen zo klein mogelijk houden.

Erik Fledderus

Van Augustanakerk naar Augustanahof

Kwartiermakers gezocht

De diaconie van de Augustanakerk in Bos en Lommer, Amsterdam, heeft besloten de kerk te verbouwen naar een Augustanahof. De kerk en de ruimten er omheen worden voorzien van 16 (sociale) huurwoningen voor een- of tweepersoons huishoudens. Een deel hiervan wordt bestemd voor ouderen. Hiermee speelt de diaconie in op ontwikkelingen in de zorg, waarbij ouderen zo lang mogelijk zelfstandig blijven wonen. Dat is alleen mogelijk met goed 'nabuur'-schap. In de Augustanahof wonen straks oudere en jongere mensen, waarbij van de jongere wordt verwacht dat zij zich inzetten voor de hof en de buurt. De Augustanakerk is ook nu al actief in de buurt. In de toekomst wil men deze activiteiten verder uitbreiden. De ontmoetingsruimte wordt straks gebruikt door Kerk&Buurt. Het huidige liturgisch centrum wordt bewaard als kapel.

Om dit te kunnen verwezenlijken is men nu al op zoek naar kwartiermakers. Enthousiaste jongeren die op vrijwillige basis mee willen helpen om de Augustanahof te ontwikkelen en er daarna ook willen wonen. De planning is dat eind 2016/begin 2017 de verbouwing is gerealiseerd.

Voor deze kwartiermakers is het volgende profiel opgesteld:

- alleenstaand of tweepersoonshuishouding;
- minimaal 25 jaar, eigen inkomen;
- je voelt je thuis in de kerk en hebt vertrouwen in haar toekomst;

Augustana, 3d-schets waterzijde

- je herkent je in de lutherse traditie: weten dat de genade voorop staat, vrolijk & vrij, geven om elkaar zonder elkaar de maat te nemen en een blik op de hele wereld;
- je kunt je vinden in de kerndoelen van de Augustanahof;
- je kunt tegen een stootje en houdt van pionieren en opbouwen;
- je hebt bij voorkeur ervaring met wonen in een hof/woongroep/leefgemeenschap.

Wie zich in dit profiel kan vinden kan contact opnemen met de diaconie van de Augustanakerk: www.diaconie.com

Eenakter: De Laatste avond

Op 20 maart 2016 starten de Evangelisch-Lutherse Gemeenten van Alkmaar en Zaandam hun jubileumprogramma rond 500 jaar Reformatie en wordt in een coproductie een theaterstuk opgevoerd. Het plot is geschreven door een schrijverscollectief uit Luthers Alkmaar, waar ook de regie ligt. Het idee om dit toneelstuk nogmaals - maar dan samen - op te voeren komt uit Zaandam. De uitvoering wordt verzorgd door leden van beide gemeenten. In de loop van het jubileumjaar 2017 volgt een tweede voorstelling in de lutherse Kerk van Zaandam.

In deze eenakter ziet men Katharina van Bora en Maarten Luther op zomaar een avond, die in de loop van het stuk de laatste zal blijken te zijn, waarop zij elkaar hebben gezien en gesproken. Van alles uit hun leven komt langs: de liederen, hun kinderen, maar ook dat moeilijke onderwerp van Luthers uitvallen tegen Joden. Er wordt kennisgemaakt met een levende 'zwanenpen', die samen met het 'boek van de geschiedenis' de nodige kanttekeningen plaatst bij wat Katharina en Maarten elkaar vertellen. Dat doen ze meestal door te declameren en soms ook door te zingen.

Uitvoering: 20 maart, 19.30 uur.

Lutherse kerk, Oude Gracht 187, Alkmaar.

Toegang € 5,- p.p. inclusief consumptie (groepskorting op aanvraag).

Reserveren: Eenakter-Lutherse-Kerk@hotmail.com waarna u het verschuldigde bedrag kunt overmaken op NL66ABNA0431022461 t.n.v. ELG Alkmaar o.v.v. 'Eenakter 20 maart'.

10 jaar Koninginnezang

Koninginnezang bestaat 10 jaar en daarom is het thema 'Feest'. Daar wordt niet alleen over gezongen, het weekend belooft ook een feest te worden.

Het programma is geschikt voor iedereen. Vooral gezinnen met (jonge) worden van harte uitgenodigd om deel te nemen. Voor kinderen van 0-14 jaar is speciale begeleiding aanwezig, met een eigen programma, afgestemd op hun leeftijd. Het weekend begint op donderdag 5 mei (Hemelvaartsdag) om 10.00 uur. Er worden twee koren gevormd: kinderen en

volwassenen. Als afsluiting wordt meegewerkt aan de eredienst op zondag 10 mei in de Evangelisch-Lutherse Kerk in Zwolle, aanvang 10.00 uur. Na het koffieconcert en de lunch gaat iedereen rond 14.00 uur weer huiswaarts.

Koninginnezang wordt dit jaar georganiseerd in Het Buitencentrum in Oldebroek, voor mensen die al langer meedoen een bekende locatie.

Opgave en meer info: koninginnezang@gmail.com.

Koninginnezang heeft ook een eigen Facebook pagina.

Jeugdmuziekdagen

De Stichting Lutherse Werkgroep voor Kerkmuziek organiseert van 5 tot en met 7 mei de Jeugdmuziekdagen in Nunspeet. De Jeugdmuziekdagen zijn bestemd voor kinderen tussen 7 en 15 jaar. Drie dagen wordt gewerkt aan eenvoudige kerkmuziek die ingepast wordt in de afsluitende vesper aan het eind van deze muziekdagen. De muziek wordt ieder jaar gekozen rond een bepaald thema, b.v. doop, psalmen, bijbelse personen, liturgische onderdelen, plaatsen in de Bijbel. Muziek die niet direct binnen de liturgie van de vesper te plaatsen is, wordt uitgevoerd in een 'voorprogramma'. Het blijkt iedere keer

weer mogelijk te zijn tot aan 3-stemmige koormuziek goed uit te voeren, vaak met instrumentale begeleiding.

De Jeugdmuziekdagen zijn van 5 tot en met 7 mei in het Koetshuis in Nunspeet. De afsluitende vesper vindt plaats op zaterdag 7 mei in de Lutherse Kerk in Apeldoorn, aanvang 15.00 uur. De muzikale leiding is in handen van Els Hermanides en Lydia Liefjing.

Meer informatie kunt u vinden op de website van de werkgroep onder activiteiten: www.luthersewerkgroepkerkmuziek.nl

Spirituele Pasen en Pinksteren

Onlangs is bij Rozekruis Pers het boek *Spirituele Pasen en Pinksteren* verschenen, met als subtitel *Een handreiking voor bezinning en bezieling betreffende de opstanding van de innerlijke mens*. Het boek is een vervolg op *Spirituele Kerst*, dat in november 2015 verscheen.

De schrijvers van het boek, André de Boer en Tanja Rozema, hebben zich laten inspireren door *Het Evangelie van de Heilige Twaalven* van Jasper Gideon Ousely uit 1901.

Rozekruis Pers, ISBN 978 90 6732 446 5, 222 pagina's.

Te bestellen via www.rozekruispers.com

